

Fieldlab

Toekomstplannen Jongeren

Rapportage van 2,5 jaar praktijkonderzoek
naar toekomstgericht werken met jongeren en jongvolwassenen

Colofon

Deze rapportage is in het najaar van 2020 uitgebracht ter afronding van het onderzoeksproject Fieldlab Toekomstplannen Jongeren, een samenwerking tussen het onderzoeksprogramma Urban Governance and Social Innovation van de Hogeschool van Amsterdam (HvA) en het programma Overgang naar volwassenheid (16-27) van gemeente Amsterdam.

Samenstelling en auteurs:

Marian Zandbergen (Hogeschool van Amsterdam, onderzoeker en projectleider)

Nesrien Abu Ghazaleh (Hogeschool van Amsterdam, onderzoeker)

Erik Essen (Hogeschool van Amsterdam, onderzoeker)

Sabrina Engländer (gemeente Amsterdam, beleidsmedewerker)

Met medewerking van:

Illustraties: Danibal, www.danibal.nl

Fieldlab Toekomstplannen Jongeren:

Hogeschool van Amsterdam

Alex Straathof

Anna de Zeeuw

Eltje Bos

Erik Essen

Marian Zandbergen

Nesrien Abu Ghazaleh

Gemeente Amsterdam

Ellie Miedema

Sabrina Engländer

Partners

Don Bosco Amsterdam

Multi Plus Zorg

ExpEx Amsterdam Positive Society Calvijn

College

ROCvA Mbo College West

Nederlands Jeugdinstituut

WPI, gemeente Amsterdam

HvA Bestuurskunde

Storytelling Centre

Overname van informatie is toegestaan onder volledige bronvermelding.

Inhoudsopgave

Voorwoord.....	4
Samenvatting.....	5
1. Inleiding	7
1.1. Aanleiding en onderzoeksvraag	7
1.2. Theoretische achtergrond	8
2. Methode	14
2.1 Samenwerking met partnerorganisaties	14
2.2 Workshops met jongeren	15
2.3 Gesprekkenreeks met jongeren.....	17
2.4 Reflectiegesprekken met professionals	18
2.5 Leernetwerk professionals.....	18
3. Resultaten	19
3.1 Resultaten Storytellingworkshops.....	19
3.2 Resultaten Storytelling + Disney workshops.....	25
3.3 Resultaten reflectiegesprekken en leernetwerk professionals	28
4. Conclusie	31
4.1 Succesfactoren toekomstgericht werken	33
Dankwoord	40
Literatuurlijst.....	41

Voorwoord

Hoe denken Amsterdamse jongeren na over hun toekomst? En hoe kunnen ze daarbij het beste worden ondersteund? Dit waren centrale vragen in het Fieldlab Toekomstplannen Jongeren, een praktijkonderzoek waarin de Hogeschool van Amsterdam, gemeente Amsterdam en een tiental organisaties in de stad samenwerkten aan het toekomstperspectief van jongeren. Met als doel om tot concrete handvatten te komen waarmee jongeren samen met professionals kunnen werken aan hun toekomst. In het Fieldlab volgden ruim 120 jongeren workshops storytelling, waarin zij werden getraind in het maken en uitdragen van hun persoonlijke verhaal over hun verleden, heden én toekomst. Zeven jongeren spraken we gedurende een jaar lang intensiever. De gesprekken met deze jongeren verwerkten we in persoonlijke levensverhalen die in een aparte verhalenbundel zijn uitgebracht.

De workshops en gesprekken met de jongeren gaven ons hun perspectief op toekomstgericht werken. Dat perspectief hebben we besproken met professionals die de deelnemende jongeren begeleiden, zij gaven hierop hun reflecties vanuit de praktijk. Daarnaast deelden professionals hun inzichten omtrent toekomstgericht werken onderling in het Leernetwerk Toekomstgericht Werken. De inzichten van de workshops storytelling, de gesprekken met de jongeren, de reflecties van professionals en het Leernetwerk Toekomstgericht Werken, gecombineerd met wetenschappelijke inzichten vanuit de literatuur, hebben geleid tot deze rapportage. Voor professionals die met jongeren werken maakten we ook een aparte Handreiking Toekomstgericht werken.¹

In dit praktijkonderzoeksproject, dat begin 2018 van start ging, kwamen we er vrijwel direct achter dat de titel van ons eigen onderzoek ter discussie mag worden gesteld. Het maken van een plan, velen van ons volwassenen zijn er dol op. Met een goed plan onder je arm kan je niet meer stuk, toch? Goed voorbereiden, alle verschillende onderdelen uitdenken, dit alles gestructureerd en concreet opschrijven en dan aan de slag. Onze ervaring leert echter dat je met zo'n aanpak in de praktijk vooral bereikt dat je jongeren overweldigt en de energie er uit haalt. En dat je in de kern vooral bezig moet zijn met het creëren van een positief perspectief. Een bééld bij de toekomst in plaats van een plan om daar te komen. En zelfvertrouwen en motivatie om de eerste stap uit te denken en in beweging te komen. Het plan, het totaalplaatje, dat heb je als professional wel in je achterhoofd. Maar breng dat vooral niet te snel naar de voorgrond.

Toekomstgericht werken vraagt van professionals om jongeren echt te leren kennen. Hun achtergronden, ervaringen, eigenschappen, talenten en behoeften. Gezamenlijk werken aan de toekomst begint bij aandacht, de juiste snaar raken en vertrouwen opbouwen. Of in de taal van de jongeren die we spraken: 'ik laat mensen mij pas helpen, als ik overtuigd ben dat die persoon mij echt helpen wil'. Toekomstgericht werken vraagt om het verkennen en uitstippelen van wat komen gaat met aandacht voor de weg die jongeren al hebben afgelegd en de fase van ontwikkeling waar zij zich in bevinden. En dat is een les die we met deze rapportage hopen mee te kunnen geven. Samen met de verhalenbundel 'Toekomst met verleden' en de handreiking Toekomstgericht werken hopen we dat dit bijdraagt aan toekomstgericht denken én doen in de ondersteuning aan jongeren.

---

¹ De verhalenbundel 'Toekomst met verleden' en de handreiking Toekomstgericht werken vind je op <https://www.hva.nl/urban-governance/themas/sep/toekomstperspectief-jongeren/toekomstplannen-jongeren/toekomstplannen-jongeren.html>

Samenvatting

Volwassen worden is voor de meeste jongeren niet altijd even makkelijk. Er vinden grote veranderingen plaats in hun leven, zoals verandering van school, opleiding of werk, een toename van eigen verantwoordelijkheden met betrekking tot financiën, administratie en afspraken, maar ook voor je eigen gedrag en de keuzes die je maakt. Sommige jongeren kunnen bij de overgang naar volwassenheid ondersteuning gebruiken. Het is goed als deze ondersteuning niet alleen focust op het oplossen van problemen in het hier en nu, maar een positief toekomstperspectief als uitgangspunt neemt. Het zien van een helder en positief toekomstbeeld kan tot de juiste motivatie leiden om er voor te werken en verleidingen te weerstaan.

Hoe denken Amsterdamse jongeren na over hun toekomst? En hoe kunnen ze daarbij het beste worden ondersteund? Dit waren centrale vragen in het Fieldlab Toekomstplannen Jongeren, een praktijkonderzoek waarin de Hogeschool van Amsterdam, gemeente Amsterdam en een tiental organisaties in de stad samenwerkten aan het toekomstperspectief van jongeren.

In dit praktijkonderzoek zijn verschillende methoden gebruikt om zowel het perspectief van jongeren als dat van professionals op toekomstgericht werken in beeld te brengen. Zo zijn er workshops aan groepjes jongeren gegeven met behulp van Storytelling en de Disneymethode (n > 120), vonden er gesprekkenreeksen met jongeren plaats (n = 7), werden er reflectiegesprekken met professionals gevoerd (n = 7) en is er een leernetwerk toekomstgericht werken voor professionals opgezet (n varieerde van 7 tot 9 tijdens twee bijeenkomsten).

De resultaten van het Fieldlab Toekomstplannen Jongeren laten zien dat jongeren volwassen worden beschouwen als iets wat geleidelijk aan gebeurt en bij de ene persoon sneller dan bij de andere. Het krijgen van meer zelfstandigheid en verantwoordelijkheid zijn voor jongeren onlosmakelijk verbonden aan dit proces. Hoe volwassen jongeren zich al voelen, wisselt per moment en per situatie. Hoe de meeste jongeren hun toekomst voor zich zien, dat is op zich vrij primair. Zij willen zelfstandiger door het leven kunnen gaan en iets voor zichzelf opbouwen. Werk, een huis, familie en vrienden, een gezin, de meeste toekomstwensen zijn in de basis heel reëel. Werken is voor de meeste jongeren zowel een middel (om inkomen te genereren) als een doel (leuk, betekenisvol werk). Alhoewel werk een heel essentieel onderdeel is van een toekomstperspectief, zijn de jongeren in dit onderzoek vooral ook uitgedaagd om een breed toekomstbeeld te schetsen. In dit meer complete plaatje komt van alles voorbij, over hoe jongeren hun vrije tijd in zouden willen richten in de toekomst. Het lijkt erg te hebben geholpen om te kiezen voor een breed toekomstbeeld, het maakte het proces om dit beeld te schetsen leuker en het eindresultaat aansprekender.

De behoeften van jongeren aan ondersteuning bij het proces van volwassen worden en bij het nadenken over hun toekomst, vervullen ze als het kan bij hun ouders en op school. Maar zij maakten het ook vrij duidelijk dat het merendeel van hen niet of nauwelijks op een uitgebreide manier bij hun toekomst stil staat, zowel thuis als op school. De indruk is dat gedegen begeleiding op dit gebied in veel gevallen nog ontbreekt. Hulpverleners die bij dit onderzoek betrokken waren, ervoeren de workshops als een waardevolle aanvulling op hun werk, dat naar eigen zeggen toch nog vooral op het hier en nu gefocust is.

De ervaringen met hulpverlening, die bij sommige jongeren in beeld is of was tijdens de overgang naar volwassenheid, zijn uiteenlopend. Maar wat genoemd wordt als helpende factoren is helder en eenduidig, en komt overeen met ander onderzoek op dit gebied. Het in nauw contact staan met de jongere blijkt van groot belang te zijn. Jongeren hebben baat bij hulpverlening waar een nauwe betrokkenheid en sterke vertrouwensband mee ontwikkeld is en waar zij met al hun vragen, simpel en complex, bij terecht kunnen in een kort tijdsbestek.

Het gebruiken van creatieve werkvormen, zoals Storytelling en de Disneymethode, blijkt een goede manier te zijn om aansprekende toekomstbeelden te maken en deze te concretiseren, omdat ze de verbeeldingskracht van jongeren aanspreken en een positieve empowerende (groeps)setting helpen creëren.

Het gebruiken van deze methodieken om persoonlijke toekomstverhalen te maken en deze te concretiseren, maakte duidelijk dat de invloed van je verleden en huidige positie op de toekomstperspectief groot is. Toekomstgericht werken betekent het verbinden van verleden, heden en toekomst en reële verwachtingen hebben van jongeren die een andere weg bewandeld hebben. Toekomstgericht werken vraagt daarom van professionals om jongeren echt te leren kennen. Hun achtergronden, ervaringen, eigenschappen, talenten en behoeften. Gezamenlijk werken aan de toekomst begint bij aandacht, de juiste snaar raken en vertrouwen opbouwen, in nauw contact staan.

Als sluitstuk van deze rapportage wordt beschreven wat ons inziens de succesfactoren voor toekomstgericht werken zijn, die wij uit dit praktijkonderzoek van 2,5 jaar hebben kunnen halen. Deze zijn opgedeeld in lessen omtrent het ontwikkelen van toekomstvisies met jongeren, lessen omtrent toekomstgerichte ondersteuning door professionals en lessen omtrent de samenwerking in toekomstgericht werken.

De resultaten van dit onderzoek onderschrijven tot slot hoe onlogisch het is dat de hulp die soms leeftijdsgebonden wordt aangeboden, bij 18 jaar stopt en dat jongeren op het moment dat zij nog lang niet volwassen zijn, maar wel meer verantwoordelijkheden krijgen, worden overgedragen naar een andere hulpverlener uit een totaal andere keten van zorg. Ze onderschrijven ook hoe belangrijk het is dat, in gevallen waarbij ouders niet de rol kunnen spelen die nodig is, er iemand is die naast jongeren staat in de overgang naar volwassenheid.

1. Inleiding

1.1. Aanleiding en onderzoeksvraag

In de overgang van jeugd naar volwassenheid vinden grote veranderingen plaats in het leven van elke jongere. Voor veel van hen gaat het dan onder andere om verandering van school naar vervolgopleiding of werk, zelf steeds meer verantwoordelijk worden voor je financiën, administratie en afspraken, maar ook voor je eigen gedrag en de keuzes die je maakt. Dat dit proces goed verloopt, is niet voor alle jongeren vanzelfsprekend. Er is een groep die ondersteuning nodig heeft bij de overgang naar volwassenheid.

Om die overgang te kunnen maken kan het voor deze jongeren positief werken als zij gestimuleerd worden op een bepaalde manier over hun toekomst na te denken. In de literatuur wordt ook wel gesproken van een toekomstoriëntatie (Atance & O'Neill, 2001; Chua et al., 2015). Dit wordt in de praktijk vaak gezien als een bezigheid, maar in dit geval gaat het om een vaardigheid om het 'perspectief van de toekomstige tijd' aan te kunnen nemen. Het is de cognitieve capaciteit om jezelf voor te kunnen stellen in een toekomstige situatie en deze 'vooruit te beleven'. Allerlei vaardigheden die zich in de leeftijdsfase van 16 tot 27 nog ontwikkelen hangen hier mee samen. Het blijkt dat de capaciteit om jezelf in de toekomst te kunnen plaatsen veel positieve invloed kan hebben op het welzijn van jongeren. Want als je het voor je kunt zien, ben je gemotiveerd om er voor te werken en verleidingen die je van je pad brengen te weerstaan. Het gaat hierbij om veel verschillende positieve uitkomsten waaronder gezondheid, studieresultaten en carrièresucces. Ook kan het probleemgedrag zoals drugmisbruik en criminaliteit voorkomen (Nurmi, 2005).

Om deze reden zouden jongeren vanuit organisaties die hen al ondersteunen op weg naar volwassenheid gecoacht kunnen worden bij het maken van hún toekomstplan. Veel organisaties die met deze jongeren werken zien de meerwaarde van het werken vanuit een breed toekomstperspectief (of toekomstgerichte benadering) waarbij de verschillende aspecten als werk, school, wonen en de sociale omgeving allemaal een plek hebben. Maar soms is het lastig dit in de praktijk te brengen, bijvoorbeeld omdat specifieke problemen in het hier en nu de aandacht opeisen. Ook de onderlinge samenwerking tussen verschillende organisaties kent vele uitdagingen.

In dit onderzoek keken we daarom wat succesfactoren zijn voor deze brede toekomstgerichte ondersteuning van jongeren in de overgang naar volwassenheid. Om deze vraag te kunnen beantwoorden hebben wij van 2018 tot en met 2020 vanuit het perspectief van de jongere naar 'het toekomstplan' gekeken. We keken naar hoe zij met hun toekomst bezig zijn en hoe hun pad naar volwassenheid verloopt, mede op het gebied van ondersteuning. Dit perspectief gaf ons inzicht in een mogelijke goede werking van het inzetten van toekomstplannen. De volgende stap was om dit perspectief van de jongeren met professionals te vertalen naar succesfactoren van toekomstgerichte ondersteuning, die zij bij de ondersteuning van jongeren in kunnen zetten. Samengevat is de vraag die we in het Fieldlab Toekomstplannen Jongeren onderzochten:

Hoe zijn Amsterdamse jongeren met hun toekomst bezig en wat zijn de succesfactoren van toekomstgerichte ondersteuning?

1.2. Theoretische achtergrond

De belangrijkste theoretische begrippen in dit onderzoek zijn 'toekomstoriëntatie', 'storytelling', en 'de rol van de professional'. Hieronder worden deze een voor een uitgelegd. In het kader bovenaan ieder onderwerp staan de belangrijkste bevindingen samengevat.

1.2.1. Toekomstoriëntatie

Toekomstoriëntatie in een notendop:

Uit de literatuur wordt duidelijk dat het hebben van een toekomstoriëntatie veel positieve invloed kan hebben op het welzijn van jongeren. Er is hier wel een aantal voorwaarden aan verbonden. Het lijkt er op dat het maken van toekomstplannen averechts kan werken als jongeren negatieve toekomstverwachtingen hebben. Ook blijkt dat alleen intrinsieke toekomstdoelen motiverend werken en dat het belangrijk is dat de autonomie van jongeren hierbij ondersteund wordt. Hoe meer het doel extrinsiek is (bijvoorbeeld status, een goede baan) en zij het gevoel hebben dat ze het voor een ander doen, hoe minder gemotiveerd ze zijn (bijv. Simons et al., 2014). Daarnaast moet een toekomstdoel specifiek genoeg zijn. "Een betere toekomst" als doel is te vaag en heeft geen meerwaarde ten opzichte van geen toekomstdoel hebben.

Het centrale begrip in de literatuur over toekomstplannen bij jongeren is *future orientation*, in het Nederlands vertaald als 'toekomstoriëntatie'. Onder toekomstoriëntatie wordt verstaan: *the ability to project the self forward in time to pre-experience an event* (Atance & O'Neill, 2001; Chua et al., 2015). Het gaat dus om een cognitieve capaciteit om jezelf voor te stellen in een toekomstige situatie en deze 'vooruit te beleven'. Dit is een capaciteit waar jongeren zich nog in moeten ontwikkelen (Steinberg et al., 2009.).

Positieve vs. negatieve toekomstverwachtingen

Uit een groot aantal studies blijkt dat het hebben van een toekomstoriëntatie veel positieve consequenties heeft voor het welzijn van jongeren. Het gaat hierbij om verschillende positieve uitkomsten waaronder betere gezondheid, betere studieresultaten, meer motivatie en een groter carrièresucces (o.a. Chua et al. 2015; Nurmi, 2005). Ook kan het probleemgedrag zoals drugmisbruik en criminaliteit voorkomen (Johnson et al., 2016; Nurmi, 2005).

Er zijn echter wel kanttekeningen te plaatsen bij deze positieve consequenties. Het lijkt dat een omgeving die het maken van toekomstplannen stimuleert juist averechts werkt als jongeren negatieve toekomstverwachtingen hebben (Calster et al., 1987). In hun onderzoek lieten Calster et al. middelbare scholieren invullen hoe instrumenteel zij dachten dat hun schoolexamens waren voor later succes in het leven en hoe positief zij over hun latere leven dachten. Vervolgens keken ze naar onder andere de schoolresultaten en de motivatie van studenten. Als de jongeren de huidige examens als belangrijk (instrumenteel) zagen voor later succes in het leven, hadden zij beter studiesucces en een grotere studiemotivatie, maar dit gold alleen voor de groep die een positief beeld van de toekomst had. Voor de groep die de toekomst voor zichzelf niet zo rooskleurig zag, leidde het juist tot minder motivatie en minder goede prestaties op school. Want waarom zou je moeite stoppen in iets waar je negatieve verwachtingen van hebt? De auteurs waarschuwen er dan ook voor om veel nadruk op de toekomst te leggen bij jongeren die hier nog weinig positieve verwachtingen van hebben. Hieraan gerelateerd vonden Chen en Vazsonyi (2013) dat een schoolklimaat waarin toekomstoriëntatie gestimuleerd wordt ook negatieve effecten kan hebben. Zij onderzochten het effect van toekomstoriëntatie en de schoolcontext op het probleemgedrag van jongeren. Het toekomstklimaat van de school werd bepaald door de gemiddelde toekomstoriëntatie van de leerlingen van een school te bepalen. Een hoog toekomstklimaat betekent dus dat leerlingen gemiddeld sterk op de toekomst georiënteerd zijn. Over het algemeen hield het hebben van een toekomstoriëntatie, net als in veel ander onderzoek, negatief

verband met probleemgedrag, maar dit effect hing samen met het toekomstklimaat van de school: als deze ook gericht was op de toekomst nam het effect dat jongeren minder probleemgedrag vertoonden toe, maar alleen voor jongeren die zelf een sterke oriëntatie op de toekomst hadden. Jongeren die minder sterk op de toekomst gericht waren, vertoonden juist meer probleemgedrag bij een toekomstgericht klimaat. Deze auteurs stellen dat interventies gericht op een verbetering van het toekomstklimaat een goed idee kunnen zijn, mits extra aandacht wordt besteed aan studenten die merken dat zij in verhouding tot hun klasgenoten minder op de toekomst gericht zijn.

Intrinsieke motivatie

Het is bekend dat de waarde van een huidig doel toeneemt naarmate het bereiken van het doel als intern (vs. extern) gereguleerd wordt ervaren en het huidige doel als instrumenteel wordt gezien voor het behalen van overkoepelende doelen (Simons et al., 2004). Extern gereguleerd betekent dat het voelt als 'moeten', intern gereguleerd betekent dat het voelt als 'willen'. Als het gaat om toekomstige doelen van jongeren is het in de communicatie daarom belangrijk om woorden als moeten, zouden, etc. te vermijden. Dit blijkt uit een aantal correlatiestudies bij studenten van verschillende opleidingen (Simons, 2001; Simons & Lens, 1999). Studenten van bijvoorbeeld verpleegkunde en van de lerarenopleiding werd gevraagd om de bruikbaarheid van ieder onderdeel van hun studie te evalueren voor hun toekomstige baan. Hierin kwam duidelijk naar voren dat studenten bepaalde onderdelen als bruikbaar zagen dan andere onderdelen. Voor deze onderdelen bleek dat studenten die de cursus als bruikbaar zagen voor het uitoefenen van hun latere werk (als verpleegkundige, docent, etc.) veel gemotiveerder zijn dan studenten die alleen het belang van het halen van de cursus zelf zagen. Degenen die de cursus als intern gereguleerd zagen en de cursus als bruikbaar zien voor hun latere werk zijn het sterkst gemotiveerd.

Ook blijkt, in lijn met sociale determinatie theorie van Deci en Ryan (2000), dat intrinsieke toekomstdoelen (bijvoorbeeld: een goede verpleegkundige of docent worden) motiverend werken en dat het belangrijk is dat de autonomie van mensen hierbij ondersteund wordt. Hoe meer het doel extrinsiek is (bijvoorbeeld status, de goedkeuring van anderen) en zij het gevoel hebben dat ze het voor een ander doen (extern gereguleerd worden), hoe minder gemotiveerd zij zijn (bijv. Simons et al., 2014). Uit bovenstaande kun je dus afleiden dat een toekomstdoel het meest effectief is als het 1) als instrumenteel wordt gezien voor het latere leven, 2) intrinsiek is en 3) intern gereguleerd is.

Ook hebben Simons en collega's (2014) gekeken naar het effect van het voorleggen van 'vage' doelen. Regelmatig krijgen jongeren bijvoorbeeld te horen dat wat ze doen 'goed voor later' is. Het blijkt dat dit geen enkel effect heeft op de prestaties en motivatie. Een vaag toekomstdoel stellen heeft daarom geen meerwaarde ten opzichte van het niet hebben van toekomstdoelen.

Adaptieve en maladaptieve copingstrategieën

Voor de werking van toekomstdoelen worden ook onderliggende mechanismen onderscheiden. Het blijkt dat studenten die toekomstgericht zijn meer gebruik maken van zogenaamde 'adaptieve copingstrategieën' en minder gebruikmaken van 'maladaptieve copingstrategieën' (Chua et al., 2015). In hun onderzoek keken Chua et al. (2015) naar de toekomstoriëntatie en de copingstrategieën van de studenten op tijdstip 1 en tijdstip 2 en naar de vitaliteit van de deelnemers op tijdstip 1 en tijdstip 3. Het bleek dat een sterkere toekomstoriëntatie op tijdstip 1 samenhangt met meer adaptieve en minder mal-adaptieve coping op tijdstip 2. Deze adaptieve copingstrategieën verklaarden (deels) meer vitaliteit van deelnemers op tijdstip 3 (zoals verwacht was de vitaliteit op tijdstip 1 hiervan de beste voorspeller). Onder adaptieve copingstrategieën verstaan de onderzoekers weerbaarheid, het zoeken van sociale steun en de gerichtheid op het oplossen van problemen. Maladaptive coping kenmerkt zich door rumineren (herkauwen van gevoelens en problemen), externaliseren (buiten jezelf leggen van problemen) en vermindering van het aangaan van problemen.

1.2.2. Storytelling

Storytelling in een notendop:

Storytelling is een methode waarbij mensen uitgenodigd worden hun levensverhaal onder woorden te brengen. Als dit onder begeleiding gebeurt kan dit voor een positieve *framing* van iemands leven zorgen, waardoor mensen hun leven als waardevoller gaan ervaren. Bij jongeren kan de groepsituatie waarin de storytelling plaatsvindt daarnaast nog een positieve uitwerking hebben op hun zelfvertrouwen en zelfbeeld. Op deze manier kan Storytelling bijdragen aan de empowerment van kwetsbare jongeren. Ook kan het helpen met het creëren van een positiever toekomstbeeld. Met een positief toekomstbeeld zijn positievere effecten te verwachten van het maken van toekomstplannen (zie uitleg in paragraaf 1.2.1).

Ieder mens construeert, al dan niet impliciet, een verhaal over zichzelf en zijn leven. Het type verhaal dat iemand creëert is van belang: waar het ene verhaal ervoor kan zorgen dat een persoon een positieve waarde toekent aan zijn leven en activiteiten, kan een ander, negatiever gekleurd verhaal juist zorgen voor een negatieve waardetoekenning aan diens leven en activiteiten. Sommige verhalen zorgen dus voor empowerment en andere verhalen (juist) niet. Het is daarom belangrijk dat jongeren een positief verhaal over zichzelf creëren. Dit kan door middel van storytelling worden gerealiseerd, als men sociale en emotionele ondersteuning ontvangt en een kans krijgt om op nieuwe manieren over zichzelf te kunnen denken (Rappaport, 1995). Zoals in de vorige paragraaf over toekomstoriëntatie beschreven is, is het voor het succes van toekomstplannen van belang dat jongeren een positief toekomstbeeld hebben.

Als naar ontwikkelingsprogramma's voor jeugd wordt gekeken, is storytelling al vaker als interventiestrategie gebruikt (Nelson, McClintock, Perez-Ferguson, Shawver & Thompson, 2008). Bij storytelling gaat het om het vertellen van iemands eigen levensverhaal. Verhalen zorgen voor het creëren van een herinnering, geven betekenis aan gebeurtenissen en de dingen die men doet en geven individuen een identiteit (Rappaport, 1998). Deze verhalen zijn eigenlijk niet meer dan omschrijvingen van gebeurtenissen die in de loop van de tijd hebben plaatsgevonden. Kenmerkend voor deze verhalen is dat ze een begin, midden en eind hebben, dat een hoofdpersoon en een of meer secundaire personen een rol spelen en dat meestal met het verhaal ook een duidelijk punt wordt gemaakt (Rappaport, 1995).

Het in staat stellen van een persoon om zijn/haar verhaal te kunnen vertellen wordt vaak aan 'empowerment' gelinkt. Empowerment wordt gedefinieerd als een intentioneel en voortdurend proces waarbij sprake is van wederzijds respect, kritische reflectie en zorgzame participatie waardoor mensen beter in staat zijn om waardevolle bronnen en middelen in zichzelf en in hun omgeving aan te kunnen boren (Rappaport, 1998; Saleeby, 1996). Daarbij worden jongeren in staat gesteld om hun persoonlijke waarden helder te krijgen en kunnen zij op deze manier gedrag vertonen dat opbouwend is in plaats van destructief (Nelson et al., 2008).

Met storytelling wordt een veilige omgeving gecreëerd waar jongeren zich veilig genoeg voelen om hun verhaal te delen. Dit wordt vaak gedaan door middel van spelelementen. Uit onderzoek blijkt dat deze positieve sociale groepservaring er voor zorgt dat jongeren een positiever zelfbeeld en meer zelfvertrouwen krijgen. Een positieve identiteit is met name bij jongeren van belang, omdat op die manier hun toekomstige ontwikkelingen kunnen worden gefaciliteerd en zij genoeg coping mechanismen hebben om met tegenslagen om te kunnen gaan (Tsang, Hui & Law, 2012). Daarbij blijkt eveneens dat zij in een veilige setting hun sociale vaardigheden kunnen oefenen, die zij vervolgens in een andere omgeving kunnen toepassen (Nelson et al., 2008).

Er zijn enkele onderzoekers die Storytelling als onderzoeksmethode hebben gebruikt om beter grip te krijgen op de context van succesfactoren. McClintock (2004) geeft aan dat verhalen voor een verbinding kunnen zorgen tussen wat uit een evaluatie van een bepaald (zorg)programma komt en

wat de behoeftes zijn om een programma te verbeteren (Nelson et al., 2008). Storytelling zorgt er dus niet alleen voor dat jongeren meer empowered raken (waardoor zij beter over hun toekomst kunnen nadenken), ook kan aan de hand van storytelling duidelijk worden hoe de huidige hulpverlening momenteel wordt aangeboden en wat er verbeterd zou kunnen worden. Dit kan door een ervaring in verhaalvorm te vertellen zodat alle belangrijke elementen duidelijk in kaart te brengen zijn.

1.2.3. De Disneymethode

De Disneymethode in een notendop:

Bij de Disneymethode gaat het er om een onderwerp te kunnen verkennen vanuit een aantal verschillende perspectieven: de dromer, de realist en de criticus. Op deze manier wordt een structuur van creativiteit als een synthese van verschillende processen of fasen ontwikkeld. De dromer maakt het mogelijk nieuwe ideeën en doelen te vormen, de realist om die ideeën om te zetten in concrete uitdrukkingen en de criticus om als een filter te werken om ál te ambitieuze ideeën tegen te gaan, maar ook om een stimulans voor verfijning van de droom te bieden.

De Disneymethode wordt beschouwd als een vorm van Neuro Linguïstisch Programmeren (NLP), waarbij gekeken wordt naar de manier waarop wij de wereld om ons heen waarnemen en hoe wij daar op reageren. NLP is een benadering van communicatie en persoonlijke ontwikkeling die zich richt op hoe individuen hun denken, gevoelens en taal organiseren. De Disneymethode helpt om toegang te krijgen tot cognitie en fysiologie in de vorm van een dromer, realist en criticus (Dilts, 1995). Uit onderzoek is bijvoorbeeld gebleken dat met behulp van de Disneymethode het creëren van een duidelijke visie voor de toekomst bijzonder nuttig was voor de professionele carrièreplanning van deelnemers (Kotera en Sheffield, 2017). NLP-vaardigheden die gericht zijn op het formuleren van een duidelijk en aantrekkelijk toekomstdoel kunnen bijvoorbeeld ook helpen een gevoel van zin in het leven te geven (Kotera et al., 2018). Ook wordt aangegeven dat NLP-vaardigheden die gericht zijn op het ontwikkelen van een duidelijke en aantrekkelijke toekomst nuttig kunnen zijn op andere gebieden, zoals kunst, design en media van het hoger onderwijs (Beeden, 2009).

Volgens Dilts (1995) was een belangrijke eigenschap van Walt Disney dat hij in staat was om vanuit een aantal verschillende perspectieven naar iets te kijken. De methodiek kan een handige tool zijn om te reflecteren op verhalen. Verhalen worden in verschillende stappen geconcretiseerd en in perspectief geplaatst. Startend bij de dromer worden nieuwe ideeën geboren. De realist zet die ideeën om in concrete doelen en acties. De criticus speelt vervolgens advocaat van de duivel om overambitieuze ideeën eruit te filteren. Net als onze ervaringen in het Fieldlab laat ook ander onderzoek zien dat de Disneymethode kan helpen bij het ontwikkelen van een helder toekomstbeeld en het formuleren van toekomstdoelen (Kotera & Sheffield, 2017).

1.2.4 Professionals en de begeleiding van jongere naar volwassenheid

Professionals en begeleiding in een notendop:

Zorgverleners moeten als onderdeel van de participatiesamenleving vaker dan voorheen samenwerken met informele (burger-)initiatieven die hulp aan jongeren verlenen. Hierdoor hebben zij minder capaciteit over om aan zorg te besteden en onder invloed van werkdruk zijn zij eerder geneigd tot collectief denken en doen. Zij zien minder (en hebben minder tijd voor) het individu en voor maatwerk. Er wordt aan de ene geopperd dat interdisciplinaire samenwerking een uitkomst is, aan de andere kant blijkt dat professionals daardoor het gevoel krijgen geen individuele benadering richting te cliënt te kunnen bieden.

Ontwikkelingen in de zorg, veranderingen die door de politiek zijn opgelegd, hebben als gevolg dat professionals op een andere manier hun werk uitvoeren. Vaak moeten professionals zich aanpassen en moeten zij in staat zijn om veranderende doelstellingen te behalen. De afgelopen jaren bevonden we ons in een overgangsproces, waarbij vanuit de overheid de term verzorging steeds meer vervangen werd door de term participatie. Hierbij is het uitgangspunt dat in een participatiesamenleving de burger meer verantwoordelijkheid heeft om zelf vorm te geven aan zijn/haar toekomst en bij te dragen aan de samenleving (Wiebusch & Moulijn, 2013). Dit betekent dat zorgprofessionals vaak ook met andere initiatieven moeten kunnen samenwerken die, vaak meer in de preventieve sfeer, hulp aan jongeren verlenen (Rumping, Boendermaker & de Ruyter, 2018).

Dit heeft veelal tot gevolg dat zij ook hun manier van werken moeten aanpassen. Om in de zorgbehoefte van hun cliënten (in dit geval jongeren) te kunnen voorzien, moeten zij improviseren en per cliënt bekijken op welke manier zij hun werkzaamheden invullen. Dit brengt echter wel de nodige spanningen met zich mee; zij hebben te weinig tijd, te weinig informatie of andere middelen tot hun beschikking en zijn niet goed in staat om bij elk individu de juiste beslissingen te kunnen nemen omtrent de persoonlijke hulpverlening (Gilson, 2015). Eerder onderzoek toont aan dat zij dit vaak moeilijk vinden (Van Hattum & Van Hal, 2015 in Rumping et al., 2018) en dan meer collectieve in plaats van individuele benaderingen van hulpverlening richting hun cliënten ontwikkelen. Dit gaat vaak tegen hun hulpverleningsidealen in en als copingmechanisme zijn ze geneigd dan tegen zichzelf te zeggen dat het een pragmatische manier van werken is in de huidige werksetting (Gilson, 2015). Interdisciplinair samenwerken wordt dus als een oplossing gezien, maar door de collectieve aanpak moet de professional vaak zijn werkzaamheden anders uitvoeren dan tot nu toe gewend en is er minder sprake van een cliënt individueel te kunnen helpen.

In de literatuur wordt wel gezegd dat interdisciplinair samenwerken er voor zou kunnen zorgen dat de hulpverlening soepel verloopt. Berg-Weger en Schneider (1998) definiëren interdisciplinaire samenwerking als: 'een interpersoonlijk proces waardoor mensen uit verschillende disciplines bijdragen aan een gezamenlijk doel' (Bronstein, 2013). Uit onderzoek blijkt namelijk dat een slechte samenwerking en geringe mate van betrokkenheid tussen bijvoorbeeld welzijnsorganisaties, onderwijsinstellingen en gezondheidszorgorganisaties een negatieve impact heeft op de hulpverlening die de jongeren nodig hebben (Rumping et al, 2018). Bronstein (2013) geeft aan dat verschillende componenten van belang zijn voor interdisciplinair samenwerken, namelijk: interdependentie, nieuw ontwikkelde professionele activiteiten, flexibiliteit, collectief eigenaarschap, collectieve doelen en reflectie op het proces. D'Amour, Ferrada-Videla, San Martin Rodriguez en Beaulieu (2005) geven ook aan dat interdependentie een cruciale rol speelt: als professionals uit verschillende hoeken het idee hebben dat ze van elkaar afhankelijk zijn voor te behalen resultaten, dan is de kans op het overbruggen van verschillende professionele visies aanmerkelijk groter. Deze interdependentie kent zowel een structureel als relationeel karakter.

Naast bovengenoemde componenten, geeft Bronstein (2003) ook aan dat er vier verschillende factoren van invloed kunnen zijn op interdisciplinair werken, namelijk:

1. Professionele rol, zoals sterke normen en waarden van sociaal werk.
2. Structurele eigenschappen zoals een handelbare caseload de mate van ondersteuning, tijd of mate van autonomie.
3. Persoonlijke eigenschappen, zoals de manier waarop mensen naar elkaar kijken als zij niet samen aan het werk zijn.
4. Geschiedenis van de samenwerking, dus de eerdere ervaringen met collega's in interdisciplinaire settings.

In een context waar interdisciplinaire samenwerking wenselijk is, is het goed om deze factoren extra onder de aandacht te brengen om het maximale uit de samenwerking te kunnen halen (Bronstein, 2003).

Ook Rumping et al. (2018) hebben aan de hand van database-onderzoek gekeken naar welke factoren de onderlinge samenwerking bij sociaal werk kunnen stimuleren. Ook zij geven aan dat er veel factoren van invloed kunnen zijn, maar uit hun onderzoek hebben zij wel de meest voorkomende weten te vinden die van belang zijn als het gaat om interdisciplinaire samenwerking:

1. Bewustzijn en begrip van de andere disciplines
2. Communicatie en interactie: feedback, reflectie, en evaluatie
3. Team structuur
4. Bereidheid om samen te werken
5. Gedeelde verantwoordelijkheid en waarden
6. Wederzijds vertrouwen

Aangegeven wordt dat er verschillende interventies/programma's zijn om aan de hand van deze zes aspecten de interdisciplinaire samenwerking te versterken. Maar hier moet wel meer nadruk op worden gelegd (Rumping et al, 2017).

2. Methode

In het Fieldlab Toekomstplannen Jongeren is op verschillende manieren data verzameld. Dit zijn de belangrijkste onderzoeksactiviteiten waar vanuit data verkregen is, met bijbehorende deelvragen:

 <p>STORYTELLING</p>	Workshops met jongeren		Reflectie-interviews met professionals
Hoe kijken jongeren naar hun toekomst? Wat zien ze als 'volwassen worden'? Wie/wat helpt hen daarbij wel/niet? Hoe komen ze van een toekomstdroom naar een toekomstplan?		Hoe kijken de professionals op scholen en bij jeugd(hulp)organisaties naar de werkwijze en opbrengsten van de workshops met jongeren?	
	Gesprekkenreeks met jongeren		Leernetwerk met professionals
Op welke manier worden jongeren ondersteund bij de overgang naar volwassenheid? Helpt dat? Hoe toekomstgericht is deze ondersteuning?		Hoe zien professionals hun rol in de ondersteuning op weg naar volwassenheid en het maken van toekomstplannen met jongeren?	

Bovenstaande onderzoeksactiviteiten staan niet los, maar borduren op elkaar voort. Zo hebben we een aantal van de jongeren die de workshops volgden gevraagd om mee te doen aan de intensievere gesprekkenreeksen. Met professionals die deze jongeren begeleidden, voerden we reflectiegesprekken. De inhoud van de reflectiegesprekken met professionals baseerden we op de inzichten uit de workshops. In het leernetwerk hebben we de onderzoeksresultaten getoetst en aangevuld, dit leernetwerk was een samenkomst van professionals die direct of indirect betrokken waren bij de andere onderzoeksactiviteiten.

Zowel de workshops als de leernetwerken zijn opgenomen, de inhoud van de verhalen en gesprekken zijn getranscribeerd, gecodeerd en op basis van deelvragen geanalyseerd. Van de gesprekkenreeksen met jongeren en reflectiegesprekken met professionals zijn gespreksverslagen gemaakt. Vanaf paragraaf 2.2 volgt een uitgebreidere beschrijving van de methoden van dataverzameling, eerst gaan we nader in op de samenwerking met het veld: de partnerorganisaties in het Fieldlab.

2.1 Samenwerking met partnerorganisaties

Verschillende organisaties die veelvuldig met jongeren werken, zijn benaderd om aan dit onderzoek deel te nemen. Dit is een uitgebreid proces geweest dat veel tijd in beslag heeft genomen, het is ongetwijfeld herkenbaar dat deze onderzoeksfase de planning van het gehele onderzoek in eerste instantie vooral vertraagd heeft. We hebben vooral geprobeerd een diverse samenstelling van partnerorganisaties te creëren, vanuit zowel onderwijs als zorg en zowel informele zorg als intensieve jeugdhulp. Dit is uiteindelijk gelukt. Het onderzoeksteam is bij

tientallen organisaties langsgestaan met de vraag of zij met jongeren werken die aan de workshops wilden deelnemen. Hoewel door de meeste organisaties enthousiast gereageerd werd, bleek deelname aan het onderzoek niet voor iedereen realiseerbaar. Veel organisaties waren te druk of hadden twijfels bij de relevantie van het onderzoek voor de eigen organisatie. Andere organisaties gaven aan dat zij niet in staat waren om een groep jongeren te vinden die zich aan dit onderzoek zouden kunnen en willen committeren; het deelnemen aan verschillende workshops van enkele uren per keer was soms een te grote investering. Ook viel in deze fase op dat de wisseling van contactpersonen in de partnerorganisaties vaak leidde tot 'uitval'. Tot slot gaven sommige organisaties aan al aan andere onderzoeken deel te nemen en niet nog meer van hun professionals en jongeren konden vragen op dit gebied. Met zeven enthousiaste organisaties is de uitvoering van het Fieldlab verder opgezet:

- Calvijn College Amsterdam (vmbo)
- ROCvA Mbo College West (mbo)
- Bestuurskunde Hogeschool van Amsterdam (hbo)
- Positive Society (informele en brede ondersteuning in de wijk)
- Don Bosco Straatvisie (laagdrempelige hulp voor (ex-) dak- en thuisloze jongeren)
- Multi Plus Zorg (behandeling en (woon-)begeleiding voor jongeren met complexe hulpvraag)
- ExpEx (experienced experts, getrainde ervaringsdeskundigen jeugdhulp)

De ondersteuning en hulpverlening die deze jongeren ontvingen is divers, net als hun achtergrond en opleidingsniveau. Bij een aantal jongeren was de hulpbehoefte stevig en was sprake van (vaak een combinatie van) verschillende factoren, zoals: het hebben van een licht verstandelijke of fysieke beperking, psychische problematiek, betrokkenheid bij criminele activiteiten en/of een onveilige of instabiele thuissituatie. Wij hebben echter ook data verzameld in groepen jongeren waarbij er minder sprake was van specifieke problematiek of het hebben van een 'zware hulpvraag', of waarbij we niet wisten welke jongeren ook intensieve jeugdhulp ontvingen, zoals de groepen op de scholen. We hebben geprobeerd een zo divers mogelijke groep jongeren bij het Fieldlab te betrekken.

2.2. Workshops met jongeren

In de workshopsessies hebben we met ruim 120 jongeren verhalen gemaakt, gedeeld en verzameld over toekomstplannen en volwassen worden. Dit is in het eerste jaar gedaan via de stoytellingmethodiek. In het tweede jaar hebben we daar de disneymethode aan toegevoegd.

Voor het inzetten van Storytelling hebben we samengewerkt met Storytelling Centre, een Amsterdamse organisatie gespecialiseerd in het toepassen van storytelling op jongeren en het trainen van begeleiders. De onderzoekers in het Fieldlab kregen samen met studenten van de Hogeschool van Amsterdam een op het onderzoek aangepaste train-de-trainer van het Storytelling Centre. Zodoende was het onderzoeksteam zelf in staat om sessies storytelling te begeleiden als manier van dataverzameling. Voor iedere te trainen groep jongeren maakten we koppels van onderzoekers en/of studenten die vervolgens werden verveeld over de deelnemende organisaties.

Van alle workshops zijn audio-opnamen gemaakt. Zowel de verhalen die jongeren deelden als de (groeps)gesprekken tijdens de workshops bleken waardevolle onderzoeksdata. Deze data is na afloop van de workshops getranscribeerd, gecodeerd en geanalyseerd. Bij het coderen en analyseren waren de onderzoeksvragen leidend. Voor iedere groep is eerst een individuele analyse verricht, die gedeeld en besproken is met de betreffende organisatie. Vervolgens zijn alle individuele groepsanalyses over elkaar heen gelegd om tot overkoepelende inzichten te komen.

2.2.1 Workshop Storytelling (projectjaar 1)

Zoals gezegd wordt storytelling vaak gezien als een middel om verandering in gang te zetten, want storytelling gaat uit van een positief frame. En een positief frame zet mensen in beweging. Storytelling gaat zowel over het delen van eigen verhalen als over het goed luisteren naar de ander. Op deze manier kan op een andere manier contact met de deelnemende jongeren worden gelegd. En kan op een andere manier gehoord worden hoe de jongeren met hun toekomst bezig zijn en waar zij behoefte aan hebben op weg naar volwassenheid.

De workshop organiseerden we op een speelse manier, in een veilige setting en op een voor de deelnemende jongeren bekende locatie. Tijdens de workshops hebben de jongeren iets geleerd over hoe zij structuur aan kunnen brengen in een verhaal, beeldend kunnen vertellen, contact kunnen maken, luisteren en op elkaar reageren. Naast het verbeteren van deze vaardigheden, helpt storytelling in het vergroten van zelfvertrouwen, onder andere doordat er naar je verhaal geluisterd wordt en je daar positieve feedback op krijgt van de groep. Dit alles vanuit het idee dat het nadenken over de toekomst een positieve stimulans kan zijn voor de manier waarop de jongeren naar zichzelf en hun eigen mogelijkheden kijken.

De workshop bestond uit meerdere sessies per groep. De dataverzameling heeft verspreid over twee workshopsessies van drie uur plaatsgevonden, soms was het vanwege de aandachtsspanne nodig de sessies op te splitsen in drie sessies van twee uur. De workshops hadden een vaste opbouw. In eerste instantie is de focus gelegd op het creëren van een veilige omgeving, elkaar (op een andere manier) leren kennen en het leren over storytelling. Daarna is gewerkt aan een eigen toekomstbeeld en het delen van dat beeld met de groep. Vervolgens maakten we een inhoudelijke overstap naar het tweede hoofdonderwerp: volwassen worden, de vraag wat dit volgens hen inhoudt, wie zij daar voor nodig hebben (gehad) en wat daar wel en niet bij helpt of geholpen heeft.

Met deze opzet hebben wij input opgehaald voor het beantwoorden van de volgende deelvragen:

1. Wat betekent volwassen worden voor jongeren?
2. Wat is het toekomstplan van jongeren in de overgang naar volwassenheid?
3. Hoe en door wie worden jongeren geholpen op weg naar hun toekomstplan? En waarom dat helpt (of niet)?

2.2.2. Workshop Storytelling + Disney (projectjaar 2)

De oorspronkelijke onderzoeksopzet was dat dezelfde jongeren die het eerste jaar deelnamen opnieuw een workshop zouden volgen, maar dan 6 - 12 maanden later met een verschillend accent, waarbij we ook zouden kunnen kijken naar hun ontwikkeling tussen moment 1 en moment 2. Deze opzet bleek praktisch onmogelijk om dezelfde redenen als jeugdhulpprofessionals zullen herkennen uit hun werk. Jongeren waren uit zicht geraakt, afgehaakt of om persoonlijke redenen niet in staat opnieuw deel te nemen. Tegelijkertijd had het uitvoeren van de eerste workshops bij de onderzoekers aanvullende vragen opgeroepen. Bijvoorbeeld over de vraag hoe je de stap maakt van een abstract toekomstbeeld naar een concreet toekomstplan.

Daarom besloten we de inhoud van de workshops te herzien en opnieuw uit te voeren met grotendeels nieuwe groepen jongeren (een aantal van de jongeren kon en wilde nog een keer meedoen aan deze verdieping). De methode om via storytelling een toekomstbeeld te formuleren en te delen bleef ook in de workshop in jaar 2 de rode lijn. Over het onderwerp 'volwassen worden' hadden we echter voldoende data, dus daar zagen we ruimte om de toekomstbeelden te concretiseren met behulp van de Disneymethode.

Waar storytelling stimuleert om het droomvermogen aan te spreken, kan de Disneymethode helpen om toekomstbeelden te concretiseren. In deze methode staan drie perspectieven centraal: de dromer, de realist en de criticus. In de kern gaat het er bij deze methodiek specifiek om dat deze perspectieven niet alle drie tegelijkertijd 'aan staan' en langs elkaar heen praten. Want dit kan

er voor zorgen dat een jongere niet verder komt in het bereiken van zijn/haar toekomstwensen. Het kan helpen om deze verschillende perspectieven, die van de dromer, de realist en de criticus, uit elkaar te halen.

De elementen uit storytelling en het dromersperspectief van Disney kwamen op een natuurlijke manier samen. We nodigden deelnemers uit zonder beperkingen een verhaal over hun toekomstbeeld te construeren en te delen, aan de hand van deze vragen:

1. Als alles mogelijk is, waar wil je dan staan over 5 jaar? Maak het zo specifiek mogelijk, werk je droom tot in details uit.
2. Kun je ook benoemen wat de reden is dat je dat wil? Wat vind je er belangrijk bij, wat spreekt je aan?

Na het delen van ieder toekomstverhaal vond er een groepsgesprek plaats. In dat groepsgesprek probeerden we de empowerende elementen van storytelling, zoals peer-feedback en een positieve groepsdynamiek samen te laten komen met de Disney-perspectieven. Concreet vroegen we de groep om op het verhaal te reflecteren aan de hand van de Disney-perspectieven van de realist en criticus. Ofwel: de groep hielp de verteller in het nagesprek zowel de rol van realist als criticus aan te nemen door vragen te stellen aan degene die zijn of haar verhaal deelde.

Vragen vanuit het 'realist-perspectief', om het toekomstbeeld concreet te maken:

1. Wat moet je kunnen (vaardigheden)?
2. Wat heb je nodig?
3. Wie kan of moet je helpen en waarmee?
4. Hoe ga je dit bereiken?
5. Wanneer ga je dit doen?

Vragen vanuit het 'criticus-perspectief', om knelpunten te verkennen:

1. Zijn er dromen of doelen die in het tijdspad onhaalbaar lijken?
2. Welke mogelijke problemen zie je?
3. Wat werkt je tegen?

2.3 Gesprekkenreeks met jongeren

De workshops gaven ons veel inzicht. Tegelijkertijd was het - vanwege de groepsetting - niet de beste manier om met jongeren individueel de diepte in te gaan. Kennis over een aantal belangrijke aspecten - bijvoorbeeld de ondersteuningsbehoefte die ze hebben, ervaringen met hulpverlening en belangrijke hulpbronnen voor het realiseren van hun toekomstvisie - bleef daarom nog wat achter. Daarom hebben we met zeven jongeren viermaal intensiever gesproken. Dit waren jongeren vanuit dezelfde partnerorganisaties, die meestal ook de workshop hadden gevolgd en ons of het onderzoek al kenden.

Deze zeven jongeren spraken we gedurende een half jaar tot een jaar vier keer, ongeveer iedere twee à drie maanden. Dit met de intentie om de inhoud van de interviews langzaam op te kunnen bouwen en tegelijkertijd zicht te krijgen op bepaalde ontwikkelingen die gedurende een jaar plaatsvinden. Elk gesprek duurde zo'n driekwartier en had geen vast verloop of een vooraf bedachte structuur. Het had meer de vorm van een open gesprek ('Wat speelt er nu hoe denk je daarover?') dan van een interview. Per keer werd mede door de jongere bepaald waar het gesprek dit keer over zou gaan, op welk gebied zij graag input wilden geven. Terugkerende onderwerpen in de gesprekken waren: verleden, heden en toekomst, opgroeien in Amsterdam, ervaring met hulpverlening, wat werkt wel/niet als het gaat om zorg en ondersteuning, toekomstgerichte aanpakken, toekomstwensen.

Belangrijk voor een goed verloop was dat jongeren alles konden zeggen, zonder negatieve consequenties. De gesprekken zijn daarom op anonieme wijze verwerkt. De data uit deze gesprekken is gebruikt voor deze onderzoeksrapportage, ook is het persoonlijke verhaal van deze zeven jongeren te lezen in de verhalenbundel 'Toekomst met verleden'. Voor de gesprekkenreeks ontvingen de jongeren een kleine vergoeding in de vorm van een cadeaubon.

2.4 Reflectiegesprekken met professionals

Nadat de meeste storytelling workshops bij de organisaties hadden plaatsgevonden organiseerden we een bijeenkomst met alle betrokken professionals van de partnerorganisaties (los van het breder opgezette leernetwerk). Het bleek een grote uitdaging om een voldoende aantal professionals op hetzelfde moment bij elkaar te krijgen om gezamenlijk te reflecteren. Daarom is besloten om de gespreksonderwerpen apart met de zeven betrokken organisaties te bespreken in (semigestructureerde) reflectiegesprekken tussen de onderzoekers en professionals.

Hierin is aan de orde gekomen:

- Dataverzameling door storytellingworkshops: hoe zijn de storytelling workshops over toekomstplannen van jongeren gegaan, hoe hebben de organisaties dit ervaren? Wat vonden de professionals en de jongeren van de workshops?
- Opgehaalde verhalen en beelden bij toekomstplannen en (ondersteuning bij) volwassen worden: wat is de initiële analyse van alle opgehaalde verhalen en beelden over onze onderzoeksvragen? In hoeverre wordt deze analyse herkend en gedeeld? Wat zijn aanvullingen vanuit persoonlijke ervaring van de professional?
- Reflecteren op toekomstgerichte ondersteuning: wat kunnen professionals hier in het kader van toekomstgericht werken mee? En hoe kunnen wij vanuit het Fieldlab daar bij ondersteunen in de volgende fase van het Fieldlab? Deze reflectiegesprekken zijn verwerkt in gespreksverslagen, waarvan de inhoud is meegenomen bij de verdere analyse.

2.5 Leernetwerk professionals

In een leernetwerk 'Toekomstperspectief Amsterdamse Jongeren' is toekomstgericht werken vanuit het perspectief van de professional verder geanalyseerd. Tijdens de eerste bijeenkomst waren negen professionals aanwezig, zij werkten onder andere als jongerencoach, begeleider naar werk of begeleider van jongeren met een (licht) verstandelijke beperking. Gezamenlijk formuleerden we leervragen voor het leernetwerk en vervolgens is ook hier aan de hand van storytelling het perspectief van de professionals op toekomstgericht werken gehoord. Ieder heeft een verhaal verteld over een jongere die hen is bijgebleven, waarbij tegenwerkende en helpende factoren in kaart zijn gebracht.

In de tweede bijeenkomst is met 7 professionals zowel de resultaten van de workshops met de jongeren, als onze analyse van de verhalen van de professionals uit de eerste bijeenkomst gedeeld. Zo kon worden besproken óf en welke overeenkomsten of verschillen er vanuit het perspectief van de jongere en professional waren met betrekking tot toekomstgericht werken, specifiek de 'helpers en tegenstanders' (dit zijn termen uit de methode van storytelling). Ook is aan de hand van een voorbeeldcasus besproken wat kan worden gedaan om toekomstgericht te werken en jongeren beter te ondersteunen. Ook deze bijeenkomsten zijn opgenomen en getranscribeerd waarna de onderzoekers de data konden analyseren.

3. Resultaten

Volwassen worden betekent zelfstandig zijn, een ontwikkeling doormaken en verantwoordelijkheid nemen. De beelden die jongeren bij hun toekomst hebben zijn vrij concreet en gaan zowel over werken en wonen als over geluk en de mensen om hen heen.

De jongeren worden door hulpverlening, school, ouders en naaste familie, vrienden en door henzelf geholpen op weg naar volwassenheid. Echter kunnen deze 'helpers' ook 'tegenstanders' zijn en is er een groot verschil tussen jongeren die zich omringt voelen en jongeren die het gevoel hebben er alleen voor te staan.

Professionals geven aan de jongere te helpen door van breed naar smal te werken (dingen kleiner te maken), met eigen verantwoordelijkheid van de jongere zelf. Ook moet er vertrouwen zijn, een vangnet en vaak moet buiten de standaard om worden gewerkt.

Zoals beschreven, is op verschillende manieren data verzameld om antwoord te geven op de vraag:

Hoe zijn Amsterdamse jongeren met hun toekomst bezig en wat zijn de succesfactoren van toekomstgerichte ondersteuning?

De resultaten uit de workshops Storytelling en Disney, de gesprekkenreeksen met jongeren, de reflectiegesprekken en leernetwerken met professionals worden hieronder apart behandeld. Het tweede deel van de hoofdvraag wordt aan de hand van de resultaten in de conclusie beantwoord.

3.1 Resultaten Storytellingworkshops

3.1.1 Wat betekent volwassen worden voor jongeren?

Zelfstandigheid

Voor de jongeren die hebben deelgenomen aan het Fieldlab betekent dat volwassen worden voor een belangrijk deel gaat over zelfstandigheid. Dingen zelf begrijpen en oplossen, het zelf kunnen doen en niet afhankelijk zijn van anderen voor hulp bij van alles. Het gaat er om dat zij op eigen benen willen kunnen staan, eigen controle willen hebben. Vaak wordt ook financiële onafhankelijkheid hierbij genoemd.

"Ik denk dat voor jezelf kunnen zorgen, dat dat wel een bepaalde, dat er wel een bepaald idee achter zit. Bijvoorbeeld stel je voor je bent drugsverslaafd en je hebt geen geld, je hebt geen baan, je hebt geen studie, niks. Dan vind ik dat je niet voor jezelf kan zorgen. Je hebt heel veel hulp nodig van buitenaf om zeg maar je leven nog een beetje stabiel te hebben. Terwijl als je hebt gestudeerd, je hebt een baan, je hebt een eigen huis, die betaal je zelf. Je kan gewoon je eigen lasten betalen en dergelijke. Dan vind ik dat je voor jezelf kan zorgen. En natuurlijk ben je afhankelijk van verschillende factoren en dingen om je heen, maar dan vind ik dat je voor jezelf kan zorgen. Je bent minder afhankelijk van verschillende partijen."

"Ik denk dat het belangrijk is dat als je volwassen gaat worden dat je je moet realiseren dat je niet meer van alles zo afhankelijk kan zijn als je eerder was. Ik geloof niet dat je honderd procent onafhankelijk kan zijn ooit, maar dat je moet beseffen dat je zeg maar niet altijd naar iets toe kan

gaan als er iets misgaat. En dat je als de bus gaat maar je die mist, dat je toch wel naar je afspraak moet kunnen gaan."

Ontwikkeling

Een groot deel van de groep geeft aan dat volwassen worden meer met je persoonlijkheid dan met je leeftijd te maken heeft. De leeftijdsgrens wordt een smalle definitie genoemd. Daarbij denken ze vooral aan de dingen die je zelf moet regelen (zoals een zorgverzekering) en waar je verantwoordelijk voor wordt gehouden, terwijl de meesten van hen dat op de leeftijd van 18 jaar nog niet alleen konden en dat gelukkig ook niet hoefden. Volwassenheid zien ze daarbij als een proces waarbij je steeds beter beseft wat je doet en waar je keuzes voor maakt. Daarbij wordt ook genoemd dat de consequenties van je acties op eigen rekening komen.

"Dat de consequenties voor jou zijn, 100% voor jou. Voor een kind zijn de consequenties niet 100% voor jou, die worden opgevangen. Als volwassene wordt het niet meer opgevangen, misschien als je geestelijk beperkt bent ofzo..."

Volwassen zijn voor de wet is volgens sommige jongeren ook relatief, want *"er is de afgelopen 100 jaar veel veranderd in wat je op welke leeftijd mocht en kon"*. Nog niet zo heel lang geleden was je op je 14e volwassen volgens de wet in bepaalde Europese landen. Wanneer je mag stemmen en wanneer je alcohol mag drinken is allemaal veranderd, zo geven ze aan.

Ze weten wel dat je volgens de wet volwassen bent als je 18 jaar wordt en dan onder andere mag stemmen. Maar ze noemen daarbij direct dat leeftijd vaak niet veel zegt over volwassenheid.

"Ik vind mezelf soms echt een kind."

"Ik heb genoeg mensen gezien die wel 18 zijn maar die je nou niet echt volwassen acht inderdaad, die niet voor zichzelf kunnen zorgen."

"Het gaat hier om verantwoordelijkheid en niet om de leeftijd. Verantwoordelijkheid had ik op mijn 14e bij wijze van spreken.. (...) dat heeft niets met leeftijd te maken."

Alle deelnemers geven aan dat er niet een bepaald moment in hun leven is geweest waarop ze zich echt volwassen voelden. Dit is geleidelijk gegaan. Ook merken sommigen dat hoe volwassen ze zichzelf voelen, geen constante is. Op sommige plekken als school voelen ze zich jong, maar als ze op zichzelf wonen en hun eigen huishouden doen voelen ze zich al heel volwassen. *"Het hangt ook af van de mensen waar je mee bent."*

Gerelateerd aan het aspect van ontwikkeling worden woorden als 'groeien', 'jezelf ontwikkelen' en 'je eigen normen en waarden hebben' genoemd. Het hebben van een eigen keuze (ondanks dat je nog beïnvloed kan worden) en *"dat je jouw eigen denkwijze erin zet, je eigen weg gaat en je eigen keus maakt"*. *"Dat je toch wel standvastig bent."*

Verantwoordelijkheid

Meer verantwoordelijkheid en minder plezier is een ander belangrijk aspect en een van de dingen die de jongeren soms als eerste noemen. Een jongen op het vmbo had bijvoorbeeld het idee dat hij tot zijn pensioen vooral keihard zou moeten werken en daarna pas echt tijd zou hebben om van het leven te genieten. Onder hbo'ers wordt het woord 'burn-out' in dit verband snel genoemd. Een van de jongeren geeft aan dat het typische beeld waar hij bang voor is, is dat alles zo serieus wordt en daarmee niet leuker, terwijl hij tot nu toe ervaart dat alles eigenlijk ook wel steeds leuker wordt. Het lijkt er op dat het merendeel van deze groep bewust kiest voor een toekomst waarin werken gecombineerd wordt met voldoende vrije tijd. Dat hebben ze voor zichzelf hoog op de wensenlijst staan als ze naar hun toekomst kijken.

Ondanks de bevinding dat verantwoordelijkheid nemen volgens veel van de jongeren bij volwassenheid hoort, noemen sommigen ook dat ze volwassen worden niet zozeer als onafhankelijkheid zien. Volgens hen zijn volwassenen nog steeds afhankelijk, van een inkomen

bijvoorbeeld, of in emotionele zin afhankelijk van de mensen om hen heen. Wel wordt genoemd dat je meer onafhankelijk bent in de keuze van wie en wat je afhankelijk bent. Want als kind heb je die keuze niet. Over de hoeveelheid keuzevrijheid die je dan als volwassene daadwerkelijk hebt verschillen de meningen en worden interessante discussies gevoerd.

Ook wordt door de jongeren benoemd dat nadenken over je keuzes in gedrag bij volwassenen worden hoort. De 'goede' keuzes maken (op tijd naar huis als je de volgende dag om half negen je bed uit moet) en beter weten waar je naartoe wil in je leven en hoe je dat moet doen. Bedachtzamer zijn, twee keer nadenken voor je iets doet. Minder impulsief zijn en verantwoordelijkheid nemen, vooral ook in 'volwassen' gedrag (op tijd thuis komen, sporten, gezond eten).

Ook worden praktische zaken genoemd, zoals het betalen van je rekeningen, zorgverzekering en schoolgeld of brieven thuis krijgen van de belastingdienst. Geld is een thema dat vaak terugkomt als het gaat over volwassen worden. Daarbij hoort volgens jongeren het hebben van een (vaste) baan, maar wel in een leuke werkomgeving waar je met plezier naartoe gaat.

"Ik was in juni dus achttien geworden, dus ik heb nog steeds mijn bijbaantje in de Appie en ik had iets van driehonderd euro verdiend. En de volgende dag keek ik op mijn rekening en ik zeg zo huh, honderd nog wat? En ik keek, min honderd zestien euro aan zorgverzekering. Ik dacht huh? En toen zei ik de volgende dag mama, hoe kan dit? En toen zei ze ja, dit hoort ook erbij."

Je volwassen voelen

Ook is gekeken naar of de jongeren zich volwassen voelen. Sommige jongeren geven aan dat ze zich wel volwassener voelen door het feit dat ze de oudste zijn thuis. Zij geven dat ze weleens op hun broertje(s) of zusje(s) passen en zich daardoor 'moeder' voelen. Voor deze jongeren is dit een belangrijk onderdeel in het volwassen worden. Over je volwassen voelen zeggen de jongeren bijvoorbeeld:

"Ik voel mezelf niet echt volwassen, ik denk dat ik meer levenservaring nodig heb om mezelf echt volwassen te kunnen noemen. En ik denk dat je dan ook meer geschiedenis dan toekomst moet hebben. En ik heb op dit moment denk ik meer toekomst dan geschiedenis."

"Ik denk dat ik voor mijn leeftijd wel volwassen ben. Als ik het vanuit die perspectieven bekijk. Ik denk gewoon dat heel veel leeftijdsgenoten veel impulsiever zijn en veel minder snel twee keer nadenken over bepaalde dingen. Ja, wat bedachtzamer zijn over wat je doet, dat is voor mij volwassen zijn."

"Ik denk, dat als je volwassen bent dat je dan durft weer een beetje kind te zijn. Dan durf je af en toe weer een beetje gek te doen."

3.1.2 Wat is het toekomstplan van jongeren?

Wanneer er over toekomstplannen wordt gesproken gaat het in eerste instantie vanzelf over een aantal basiselementen: werken, de opleiding die daar voor nodig is, en wonen. Daartoe gestimuleerd schetsen jongeren een completer beeld van hun toekomst, met aandacht voor hun familie en vrienden en hun wensen en dromen op het gebied van sporten, reizen, huisdieren, het hebben van een auto, hobby's en persoonlijke ontwikkeling. Werken vinden de jongeren vooral belangrijk om geld te verdienen, maar ze realiseren zich ook dat ze vooral leuk werk willen dat bij hen past. Het hebben van een eigen woonruimte is niet-verbazingwekkend ook voor veel jongeren belangrijk, iedere groep deelnemers loopt daarbij tegen zijn/haar eigen uitdagingen aan. Hieronder gaan we nader in op de elementen 'werken', 'opleiding' en 'wonen'. Wat niet heel veel maar door sommigen toch expliciet genoemd wordt is gelukkig zijn. *"Over tien jaar hoop ik dat ik gelukkig ben."*

Werken

Als de jongeren het over toekomstplannen hebben, wordt werken vaak als eerst genoemd. De deelnemende jongeren willen in eerste instantie een leuke baan, sommigen zeggen ook dat het werk betekenisvol moet zijn. *"Dat ik een baan heb die mij gelukkig kan maken. Het mag van mij vrijwilligerswerk zijn, maar dat ik mij wel thuis voel op die plek". "Ik wil een eigen bedrijf, als ervaringsdeskundige. En hoop zo jongeren te kunnen helpen".* Maar geld verdienen speelt ook een belangrijke rol. *"Ik wil gewoon doekoe hebben."*

Opleiding

De mate waarin het volgen van een opleiding onderdeel is van het toekomstplan verschilt erg per setting. Jongeren die op school zitten of een vervolgopleiding volgen zijn zich bewust van het opleidingspad waar zij zich op bevinden. Jongeren die niet op school zitten noemen soms dat een opleiding ook iets is wat ze graag willen volgen, maar er zijn ook veel jongeren die om uiteenlopende redenen het volgen van een opleiding niet (meer) zien als iets wat in hun toekomstplan hoort. Jongeren die een opleiding noemen, of ze nou naar school gaan of niet, zien het volgen daarvan vooral als instrumenteel. Om een leuke baan te vinden of om anderen verder te kunnen helpen. Dit uit zich ook als ze het hebben over wat voor type werk ze willen. *"Dat (een opgedane levenservaring, red.) neem ik nog steeds mee bij studeren en ik wil graag een zorggerichte studie volgen, dus dat ik daarmee kan inzetten voor anderen, niet alleen voor mezelf"*.

Wonen

Zelfstandig wonen wordt logischerwijs ook veel genoemd. Veel jongeren geven aan dat het vinden van een woning nog wel een uitdaging kan zijn. Ook kost dit natuurlijk veel geld. De meeste jongeren geven aan dat ze het complete plaatje willen: huisje, boompje, beestje. *"Trouwen, een huis en kinderen."* Het verschilt erg per setting hoe jongeren hun weg naar eigen woonruimte zien. Jongeren met een (complexe) hulpvraag hebben veelal ervaring met de soms ingewikkelde zoektocht naar begeleid wonen en zijn vaak erg blij als er een plek voor hen is met uitzicht op zelfstandige woonruimte. Ze hebben veel meegemaakt en willen, na jaren van wonen in drukke opvanghuizen met veel problemen om hen heen, gewoon een eigen plek waar ze hun rust kunnen vinden. Veel jongeren met een Turkse of Marokkaanse migrantenachtergrond noemen het pad waarin de volgorde eerst trouwen, dan uit huis is. Zij zijn merendeels niet bezig met het idee van uit huis gaan voor die tijd. En dan is er nog een groep jongeren die in Amsterdam studeert en niet weet of ze na hun studie wel Amsterdammer kunnen/willen blijven. Over alle groepen heen zie je overigens dat een substantieel deel van de jongeren zich niet per se aan Amsterdam gebonden ziet. Te druk, te duur, kleine huizen en gebrek aan natuur zijn redenen voor hen om hun toekomstige woonplek niet in Amsterdam te zoeken.

3.1.3 Hoe en door wie worden jongeren geholpen bij hun toekomstplan? En waarom helpt dat (of niet)?

De jongeren die deelnamen aan het Fieldlab hebben uiteenlopende ervaring met hulp en ondersteuning, zowel formeel als informeel. Zij kunnen de belangrijkste 'helpers' en 'tegenstanders' (dit zijn termen uit de methodiek van Storytelling om de bijrollen in iemands verhaal te definiëren) goed benoemen. Jongeren die het geluk hebben in die positie te verkeren dat zij een hecht steunend informeel netwerk hebben noemen hun ouders, familie en vrienden als belangrijkste hulpbronnen. Daarentegen noemen ook veel jongeren waarvan de betrokken professionals aangeven dat hun informele netwerk nauwelijks betrokken is of kan zijn, hun ouders, familie en vrienden als hulpbron. Alleen jongeren die uitgesproken negatieve ervaringen hebben op dat gebied benoemen deze partijen als belemmerende factoren. Zonder uitzondering is dit voor hen een pijnlijke aangelegenheid. Hieronder gaan we nader in op de belangrijkste genoemde 'helpers' en 'tegenstanders' op weg naar volwassenheid.

Professionele hulp 'dichtbij'

Of het nu gaat over begeleiding, behandeling of andere vormen van hulp, de jongeren die aan het Fieldlab hebben deelgenomen zijn over de persoonlijke hulp die zij op dit moment ontvangen van

betrokken organisaties goed te spreken. Jongeren geven aan veel te leren, hulp te krijgen op verschillende gebieden (financiën, schulden, huiswerkbegeleiding) en altijd op de begeleiding te kunnen terugvallen. Men voelt zich thuis bij de begeleiders, mede dankzij hun open en gelijkwaardige houding. Een goede connectie met de professional wordt als essentieel beschouwd. Vaak is er een vaste plek waar ze zeer regelmatig komen en die flexibel beschikbaar is. Dezelfde jongeren die nu zo positief zijn over de hulp die zij ontvangen, geven echter ook aan een lang pad te hebben bewandeld met vele teleurstellingen over de ontvangen hulp of het gebrek daaraan. Ze werden naar eigen zeggen vooral gezien als dader of slachtoffer, niet als persoon. En hebben vele gezichten langs zien komen die ze dingen hebben beloofd zonder ze na te komen. De jongeren die wij spraken hadden het geluk op een gegeven moment 'de juiste' persoon te zijn tegengekomen.

Professionele hulp 'op afstand'

De professionele hulp 'op afstand', waarmee we bedoelen de ondersteuning die bijvoorbeeld is ingericht als 'loket' waar je naartoe moet voor hulp of de hulpverlener die eens in de zoveel weken 'incheckt', wordt wisselend ervaren. Sommige jongeren geven een positief beeld en zeggen bijvoorbeeld hulp te krijgen via de gemeente bij problemen zoals het afbetalen van een schuld bij een zorgverzekeraar. Anderen hebben positieve ervaring met een jobcoach of soortgelijke professional. Of zijn dankzij de korte 'op weg helpende' ondersteuning van een instantie naar een opleiding doorgestroomd en zitten nu op hun plek. Ze zijn blij dat ze een ingang vonden die ze verder hielp met hun vraag. Net als bij intensievere begeleiding en behandeling zijn er ook veel jongeren met negatieve ervaringen. Zij ervaren een bepaalde afstand tot de professionals, hebben last van elkaar tegenwerkende regels en/of voelen zich alles behalve gezien en gesteund. De inflexibiliteit (eens per zoveel weken een afspraak tijdens kantooruren) en de wisseling van gezichten is bij deze vormen van dienst-/hulpverlening, maar in ervaring van sommige jongeren ook bijvoorbeeld bij bewindvoering en voogdij, hoog.

School/opleiding

Deelnemers ervaren enerzijds gesteund te worden door docenten, mentoren en studiebegeleiders bij specifieke vragen/problemen (huiswerk, thuissituatie) maar ervaren het 'naar school gaan' op zichzelf ook als een belangrijke bron van ondersteuning. Op school wordt voor een belangrijk deel het sociale netwerk gevormd. Ook zien de deelnemers de school/studie als belangrijk om persoonlijke interesses en behoeften verder vorm te geven. De jongeren ontwikkelen zich in een bepaalde richting en hebben daarbij naarmate ze ouder zijn een steeds concreter doel voor ogen. Dit doel is iets wat hen helpt en motiveert.

Een knelpunt hierin is dat sommige jongeren die met problematiek te maken hebben (zoals een fysieke beperking, angststoornis, agressief gedrag) aangeven dat bepaalde docenten of de school hier niet goed mee om weten te gaan. Ook is er de ervaring dat sommige zaken onbespreekbaar zijn op school; de perceptie is dat er aan bepaalde problematiek weinig aandacht wordt besteed. Er zijn ook deelnemers die de school of opleiding niet als een veilige, fijne en vertrouwde omgeving ervaren. Dit leidt in een aantal gevallen tot gevoelens van isolement.

Ouders en naaste familie

Familieleden, en dan met name ouders, worden vaak genoemd als belangrijke 'helper'. Wat de jongeren noemen als manieren waarop zij door hun familie ondersteund worden varieert sterk: meehelpen met huiswerk, raadgeven bij belangrijke beslissingen, financieel en/of emotioneel ondersteunen, motiveren, 'leren van', inspireren, het bieden kansen bieden en het opkomen voor (de belangen van) de jongeren, alles komt voor en niet iedereen legt de nadruk op dezelfde dingen. Wel ontstaat het beeld dat, wat hierin voor de jongere ook als belangrijkste wordt ervaren, de ouders voor de jongeren de belangrijkste bron van ondersteuning zijn op weg naar volwassenheid.

Als die vorm van ondersteuning er niet is, bijvoorbeeld omdat jongeren geen contact (meer) hebben met familie, wordt dat dan ook als groot gemis ervaren. Deze jongeren geven aan er veel

moeite mee te hebben er "alleen voor te staan" of geven aan "thuis niet op begeleiding hoefde te rekenen, waardoor meedraaien op de middelbare school moeilijk was". Daarnaast spreken sommige jongeren van een verkeerd rolmodel in de familie, bijvoorbeeld een broer of zus die geregeld in de problemen komt. Ze geven aan daardoor negatief beïnvloed te zijn, maar benoemen ook dat het extra druk gaf vanuit de ouders: "Jij moet wel slagen". Deze deelnemers geven aan het gevoel te hebben dat ze, door hoe zij zelf in elkaar zitten, wel goed met die negatieve beïnvloeding en de extra druk om kunnen gaan. Ze ervaren het als last, maar het maakt ze ook sterker, zo lijkt het.

Vrienden

Waar naaste familie een constante lijkt wanneer het aankomt op ondersteuning, kunnen vrienden een bepaald kantelpunt op weg naar volwassenheid inluiden. Een vriend die de ander overtuigt om iets te doen of te laten, een gegroeide emotionele band waaruit opeens de juiste steun geput kan worden, een 'toegangspoort' tot een ander of een meer sociaal leven, de ontwikkeling in hun vriendschappen heeft in veel verhalen grote invloed. Daar waar zij soms de juiste vriend tegenkwamen, kunnen vrienden ook negatieve rolmodellen zijn. 'Foute vrienden' worden regelmatig genoemd als een belemmerende factor bij volwassen worden, vooral op jongere leeftijd. Deze vrienden worden pas als 'fout' bestempeld nadat een jongere zich van hen heeft losgemaakt en zijn/haar eigen pad heeft gekozen.

Andere sociale contacten

Ook belangrijk zijn de mensen in het sociale netwerk die de deelnemers net op het juiste moment dat juiste zetje in de richting kunnen geven. Een oplettende behulpzame buurtbewoner, een tante die een jongere mogelijk aan een baan kan helpen, een nichtje die iemand wijst op het bestaan van een bepaalde studie en een helpende docent die buiten schooluren ondersteuning biedt.

Zichzelf

De bevindingen laten ook zien dat jongeren naarmate ze ouder worden steeds beter kunnen benoemen op welke manier zij zelf hun eigen 'helper' of 'tegenstander' zijn. Sommige jongeren zijn echter al vroeg op zichzelf aangewezen. Ze hebben de ervaring dat ze de oplossing vooral bij zichzelf moeten zoeken, of zitten van nature al zo in elkaar. Mede dankzij een grote mate van zelfstandigheid, doorzettingsvermogen, jezelf kunnen laten gelden en hard leren/werken, ontworstelen zij zich aan hun problemen en vinden oplossingen.

Stress, faalangst, wantrouwen, burn-out, depressie, chaotisch denken, slaaptekort, niet kunnen omgaan met geld en onzekerheid worden genoemd als belangrijkste knelpunten of complicerende factoren in de jongeren zelf. Deze factoren belemmeren het eigenstandig tot oplossingen komen. Ook zijn er praktische zaken waar de jongeren bij vast lopen. Hoe regel je je financiën? Hoe schrijf je je in voor een huis? Hoe vraag je een zorgverzekering aan? Hulp vragen blijkt voor lang niet alle deelnemers een vanzelfsprekendheid. Sommigen willen niet de hulp van anderen inschakelen, sommige weten niet wie ze voor een bepaald probleem kunnen benaderen en weer anderen hebben het gevoel er alleen voor te staan.

Ook impliceren de resultaten dat er op weg naar volwassenheid een moment was dat er een verandering optrad in het denken en doen en dat jongeren die ontwikkeling achteraf vaak zelf goed kunnen benoemen. Verschillende jongeren geven aan dat ze bewust hebben stilgestaan bij die verandering door zich af te vragen waar zij nou echt gelukkig van worden of naar een hoger doel te streven. Andere jongeren maakten bewust de keuze om iets in hun levensstijl aan te passen. Dit heeft hen naar eigen zeggen geholpen. Er zijn ook jongeren die, terugkijkend op deze ontwikkeling, hun eerdere starre houding als een belemmering beschouwen. Zij stonden bijvoorbeeld niet open voor begeleiding of hun vertrouwen was door een complexe klantreis dusdanig geschaad dat ze 'het spelletje wel meespeelden' maar zich geen ontwikkeling voor kon doen. Tot slot wordt het opdoen van ervaring, dingen proberen, experimenteren en leren door het maken fouten door de jongeren als belangrijk gezien. Soms mislukken dingen, maar neem je de ervaring mee naar een volgende keer.

3.2 Resultaten Storytelling + Disney workshops

Zoals beschreven in het hoofdstuk over de gebruikte methoden, hebben we aan de storytelling workshops een element toegevoegd: de disneymethode. Daarbij hebben we de deelnemende jongeren uitgedaagd om elkáár als groep, begeleid door ons, vragen te laten stellen vanuit het perspectief van de realist en de criticus. Deze vullen het perspectief van de dromer op hun eigen toekomst aan en helpen om het toekomstbeeld te concretiseren. We hebben gemerkt hoe moeilijk veel jongeren het vinden om dat te doen, om je dromen concreet te maken en er kritische vragen bij te stellen. Tegelijkertijd zagen we de positieve impact van de groepssetting op hoe zij de workshops ervaren hebben en wat zij met elkaar deelden. Jongeren die in hetzelfde schuitje zaten, konden zich aan elkaar optrekken en gaven elkaar positieve feedback. Door de groepssetting ontstond er een sfeer die bij het werken aan toekomstperspectief steunend en empowerend is. Ook het werken met de creatieve, speelse methode van storytelling en het visueel maken van toekomstbeelden met mindmaps, collages, tijdlijnen, etc. waren helpend bij het maken van toekomstplannen, en het werd er vooral ook leuker door.

3.2.1 Concreet maken toekomstbeeld: wat hebben jongeren nodig?

Professionele ontwikkeling

Kijkend naar wat jongeren aangeven nodig te hebben om hun toekomstbeeld te verwezenlijken, komt 'professionele ontwikkeling' als overkoepelende categorie het meest naar voren. Dit is verder uit te splitsen in meer specifieke aspecten. Jongeren verwijzen bijvoorbeeld naar reguliere opleidingen, cursussen en het opdoen van vakkennis tijdens het werk. Sommige jongeren noemen vooral ervaringsdeskundigheid als belangrijke voorwaarde voor professionele ontwikkeling, en beschrijven voorbeelden van *learning on the job* en het stapelen van ervaringen, zodat ze kunnen komen waar zij willen. Jongeren die een opleiding volgen lijken waarde te zien in de huidige opleiding en eventuele vervolgoopleidingen, ook omdat ze diploma's relateren aan meer carrièrekansen. Tot slot willen we benoemen dat er ook een groep jongeren is die een uitzondering vormen op dit beeld. Professionele ontwikkeling wordt door hen weliswaar naar voren gebracht als belangrijk, maar dit komt minder sterk naar voren. Opleiding of scholing blijft bijvoorbeeld bij deze jongeren in zijn geheel onbesproken.

Eisen die jongeren aan zichzelf stellen

Het tweede aspect dat jongeren vaak naar voren brengen als belangrijk voor het bereiken van toekomstbeeld is het best samen te vatten onder de noemer 'eisen die jongeren aan zichzelf stellen'. Jongeren noemen tal van eigenschappen waarvan ze denken dat ze nodig zijn, we beperken ons hierbij tot de meest genoemde: doorzettingsvermogen, hard werken, assertiviteit, actief zijn, zelfvertrouwen, zelfstandigheid, mogelijkheden verkennen. Jongeren zien deze eigenschappen als belangrijke voorwaarden die aanwezig moeten zijn om daadwerkelijk te komen waar ze willen komen. Hierin zijn geen grote verschillen te zien tussen jongeren met verschillende achtergronden, ervaringen, ondersteuningsbehoeften en opleidingsniveaus. Het feit dat jongeren verschillende eisen aan zichzelf stellen en dat dit als categorie zo sterk naar voren komt, zou er op kunnen duiden dat deze jongeren de overtuiging hebben dat ze zelf een aanzienlijke invloed uitoefenen op het wel of niet halen van hun beoogde einddoel.

De volgende categorieën worden gezien als belangrijk voor het bereiken van het toekomstbeeld, maar hebben een minder dominante plek dan bovenstaande factoren. Ze komen in ongeveer gelijke mate naar voren:

Hulp van mensen die dichtbij staan. Jongeren verwijzen met regelmaat naar personen die dichtbij hen staan - in grote mate gaat dit om familieleden of een (toekomstige) partner - die in hun perceptie belangrijk kunnen zijn in het bereiken van het beoogde doel. De mensen om hen heen zijn een belangrijke steun, bron van motivatie en een luisterend oor. Ook geven jongeren aan dat

ze het advies dat ze van hen krijgen en de mogelijkheid om te sparren over te maken keuzes waardevol vinden.

De juiste mensen kennen. Dit komt bij sommige jongeren zeer sterk naar voren. Ook voor de meeste andere jongeren is deze factor een gewichtige. Het gaat dan onder meer om het hebben van de juiste connecties, de juiste mensen tegenkomen die zorgen dat er beweging komt, bekendheid bij mensen met beslissingsbevoegdheid.

Professionele hulp. Professionele hulp komt bij jongeren met een ondersteuningsbehoefte redelijk vaak naar voren, maar springt er nergens bovenuit. Soms wordt verwezen naar de hulp die jongeren momenteel krijgen van de organisatie waarbij ze zijn aangesloten. Anderen zien ook waarde in meer praktische hulp als (job)coaches, bewindvoerders en het hebben van professionele rolmodellen die hen op weg helpen.

3.2.2 Concreet maken toekomstbeeld: welke obstakels zien de jongeren?

Dit bleek om twee complicerende factoren een lastiger te beantwoorden vraag. Enerzijds heeft dit te maken met de methodiek. Er is, zoals beschreven in de methodesectie, geëxperimenteerd met verschillende opzetten. In een aantal van die opzetten is deze vraag wat onderbelicht gebleven, simpelweg om het feit dat er veel gedaan is tijdens de workshops en er weinig tijd over bleef om er voldoende op in te gaan. Anderzijds bleek dit een voor jongeren een moeilijk te beantwoorden vraag. Het beeld is dat deze jongeren het als ingewikkeld ervoeren om belemmeringen in relatie tot het behalen van hun beoogde doel concreet te maken. Door hier in de workshops tegen aan te lopen zijn we gaan onderzoeken hoe we deze drempel kunnen beslechten door te kijken wat wel en niet werkt en wat een goede methode zou kunnen zijn voor kritische reflectie op het eigen toekomstbeeld. De aspecten die naar voren kwamen als het jongeren wel lukte het kritisch perspectief aan te nemen bespreken we hier in het kort.

Zichzelf als potentieel obstakel

Als jongeren naar zichzelf kijken bij de vraag wat ze nodig hebben om hun toekomstbeeld te realiseren (het perspectief van de realist), reflecteren ze automatisch ook op zichzelf als een potentieel obstakel. Jongeren verwijzen namelijk relatief vaak naar persoonlijke factoren waarom het niet zou lukken om het beoogde doel te bereiken. Er worden uiteenlopende aspecten genoemd, waarvan we een aantal voorbeelden geven: niet genoeg je best doen, snel opgeven, gebrek aan motivatie, niet voor jezelf opkomen, koppigheid, je niet professioneel opstellen, je niet kunnen houden aan afspraken of het hebben van psychologische problemen.

Situationele onmogelijkheden

De tweede categorie die als obstakel wordt beschouwd is te typeren als 'situationele onmogelijkheden'. Zo worden financiële middelen steevast naar voren gebracht, in de zin dat het gebrek daaraan wordt gezien als een bedreiging voor het kunnen realiseren van het doel. Daarnaast hebben sommige jongeren twijfels of dat wat zij beogen wel kan en mag binnen bestaande kaders en wet- en regelgeving.

Minder genoemd dan de eerder genoemde factoren, maar het vermelden waard, is het afbreukrisico dat wordt gezien in concurrentie. Dit geldt eigenlijk uitsluitend voor jongeren met een ondersteuningsbehoefte en komt voornamelijk terug bij die jongeren die iets willen doen waarbij het nodig is om door te breken. Denk aan een carrière in de muziek, acteren, schrijven en andere beroepen in de entertainment. Jongeren lijken zich door de manier waarop zij zich uitspreken er van bewust dat er slechts een aantal plekken beschikbaar is, en veel gegadigden.

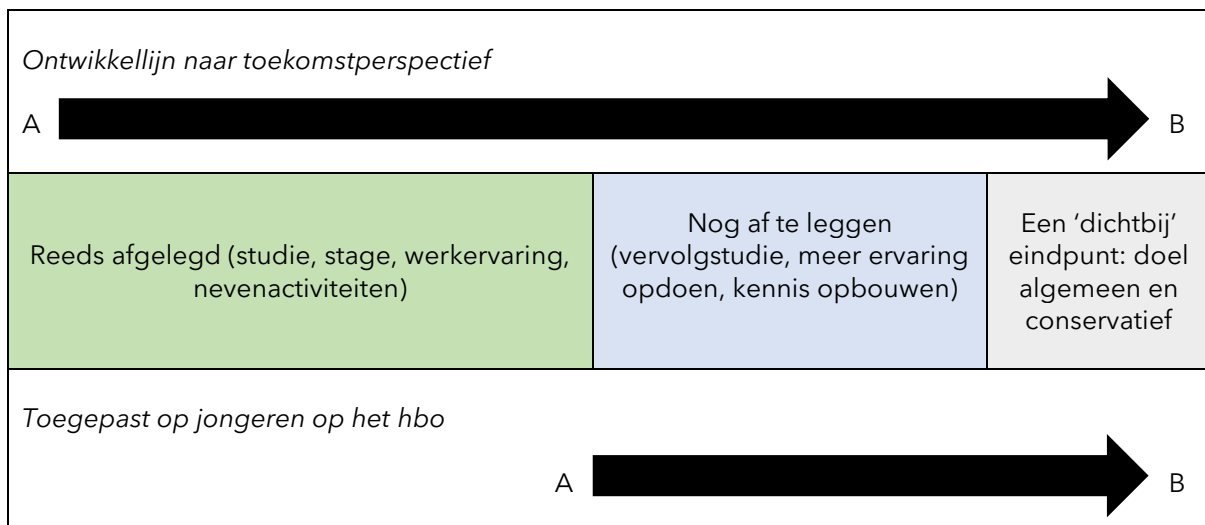
3.2.3 Verschillen in 'afstand' tot het beschreven toekomstperspectief

Uit de data vanuit de workshops is tot slot een interessant onderscheid te maken tussen jongeren met een ondersteuningsbehoefte en jongeren die een hbo-opleiding volgen, in welke reis ze voor zichzelf zien op weg naar toekomstig werk. Alhoewel het hier gaat om één groep hbo'ers die de workshops in het kader van hun studie tijdens hun afstudeerjaar hebben gevolgd, tegenover

meerdere groepen jongeren met een uiteenlopende ondersteuningsbehoefte, leek het interessant om te vermelden hoe verschillend de toekomstplannen door beide groepen werden geschetst. Het verschil in de toekomstplannen van beide groepen maakt duidelijk dat de afstand tussen het beoogde doel en de huidige positie ten opzichte van dat einddoel een stuk groter is voor jongeren met een ondersteuningsbehoefte in vergelijking met hbo-studenten. Met andere woorden: de 'reis' die de hbo'ers nog moeten afleggen lijkt een stuk korter dan die van jongeren met een ondersteuningsbehoefte. Ook formuleren ze hun toekomstperspectief op een heel andere manier.

Om het concreter te maken geven we dit weer op een ontwikkellijn, die loopt van punt A (startpunt) naar punt B (eindpunt). De reis van A naar B is een metafoor voor de reis die jongeren afleggen van eerste ideeën over hun toekomst (A) naar het realiseren van de toekomstwens (B). Omdat eerste ideeën over de toekomst al op jongere leeftijd worden gevormd en er in veel gevallen ook al initiatief is genomen om die toekomst vorm te geven, starten jongeren niet bij nul (ofwel niet bij A), maar zijn ze al 'onderweg' (ofwel schematisch te plaatsen ergens tussen A en B).

Bij jongeren die een hbo-opleiding volgen ligt het beoogde toekomstperspectief vaak in lijn met de mogelijkheden die de studie biedt. Ofwel, veel studenten Bestuurskunde zien zich werken in het lokale of openbare bestuur. Het is een breed eindpunt, algemeen ingestoken - er worden uiteenlopende 'haalbare' functies genoemd - waardoor men meent nog alle kanten op te kunnen gaan. Het eindpunt ('B') op de ontwikkellijn is eerder conservatief dan ambitieus ingestoken, maar ze hebben meerdere opties en zijn al redelijk ver gevorderd om hun doel te behalen. Ze volgen een opleiding, hebben werkervaring opgedaan, stages gelopen in lijn met wat ze beogen te gaan doen en verrichten relevante nevenactiviteiten. Oftewel: ze zijn al vrij ver opgeschoven richting de B op de ontwikkellijn naar hun toekomstperspectief. Dit is op een volgende manier te illustreren:

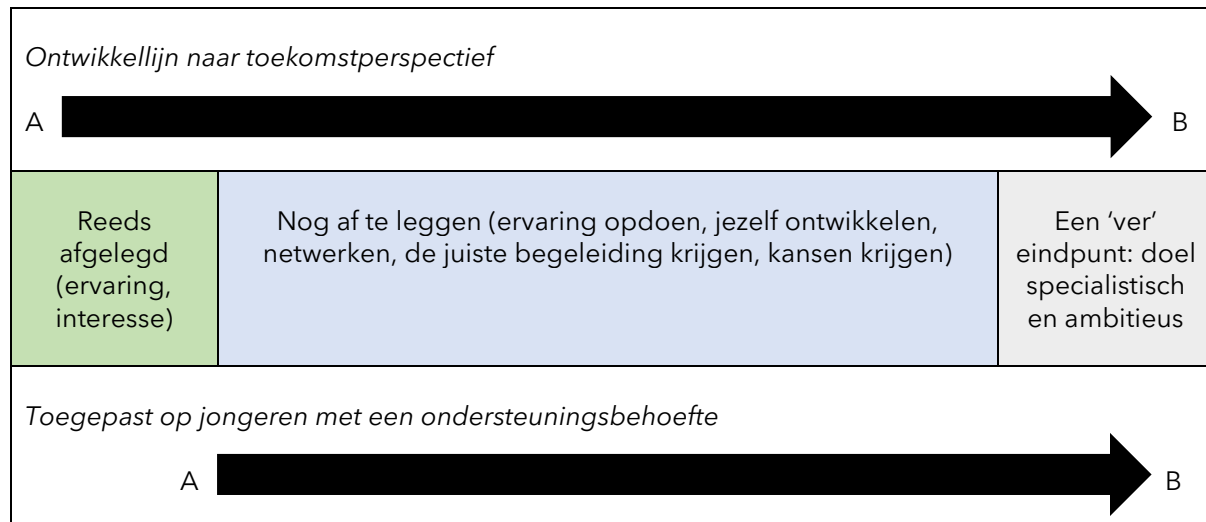

Figuur 1. Schematische weergave ontwikkellijn jongeren op het hbo

Bij de groepen met jongeren met een ondersteuningsbehoefte zien we een ander beeld, al is het goed om aan te geven dat dit niet voor iedereen opgaat, maar voor een aanzienlijk deel van de jongeren. Het volgende lijkt op te gaan voor jongeren met een ondersteuningsbehoefte:

Het beoogde toekomstperspectief op het gebied van werk is vaak sterk verweven met een intrinsieke motivatie, een hobby of passie. Het einddoel is sterk specialistisch. Men beoogt om 'door te breken', bijvoorbeeld met schrijven, als dj, in de fotografie, middels acteren en in de entertainment business. Jongeren zijn zich weliswaar bewust van afbreukrisico's (bv. moeilijk om door te breken, geen mogelijkheden door wet- en regelgeving, te hevige concurrentie, geen financieringsmogelijkheden), maar het eindpunt is eerder ambitieus dan conservatief ingestoken.

Jongeren zijn soms al wel een beetje gevorderd op de ontwikkellijn, maar lijken vaker nog in een beginstadium te verkeren. Ze hebben, zeker in vergelijking met jongeren die een hbo-opleiding volgen, nog weinig ervaring met of *knowhow* van hetgeen wat ze aanmerken als het beoogde doel. Oftewel: ze bevinden zich in algemene zin nog meer in een beginfase van die ontwikkellijn. Dit is op een volgende manier te illustreren:

Figuur 2. Schematische weergave ontwikkellijn jongeren met een ondersteuningsbehoefte

3.3 Resultaten reflectiegesprekken en leernetwerk professionals

3.3.1 Toekomstperspectief en volwassen worden

Uit de literatuur wordt duidelijk dat het hebben van een toekomstoriëntatie (de cognitieve capaciteit om jezelf voor te stellen in een toekomstige situatie en deze 'vooruit te beleven') veel positieve invloed kan hebben op het welzijn van jongeren. Volgens de professionals die betrokken waren in het Fieldlab bestaat het creëren van een toekomstperspectief met jongeren vooral uit het helpen van jongeren om in de 'toekomststand' te gaan staan, zodat zij in staat zijn om na te denken over wat ze in de toekomst willen en om hen te helpen een goed toekomstperspectief te creëren. Dit komt redelijk overeen met de gegeven definitie van toekomstoriëntatie uit de literatuur.

Professionals geven vooral aan dat zij proberen met jongeren aan hun toekomst te werken door de kracht en de passie bij een jongere te ontdekken, te proberen om de omgeving te betrekken zodat zij een netwerk om zich heen hebben, vragen naar waar de jongere zelf graag naartoe wil (en daarbij soms los te komen van wat mensen in hun omgeving graag zouden zien), helpen kijken wat mogelijk is, inspireren, helpen in stappen zetten en het leveren van maatwerk. Daarbij helpt het vaak mee als de hulpverlener een duidelijke passie en intrinsieke motivatie heeft om de jongeren te helpen.

Uit de reflectiegesprekken blijkt met name dat de workshops een goede uitwerking op de jongeren hebben gehad. Aangegeven wordt dat de organisatie en de jongeren zelf aan het denken zijn gezet over hun toekomst en hoe zij verder kunnen gaan in het zelf vorm geven hiervan. Veel van de professionals werd positief verrast door de mate waarin het jongeren lukte om hun toekomstperspectief te schetsen. Zij hadden soms vooraf het idee dat, doordat er veel problemen spelen in het leven van de jongeren, nadenken over de toekomst een ver-van-hun-bed-show zou zijn. Ze zagen dat het ook voor deze jongeren mogelijk was om even uit de realiteit van de dag te stappen en te dromen over een beter toekomstperspectief.

Ook werd uit deze gesprekken duidelijk wat de verschillende percepties zijn van professionals en jongeren, als het gaat om de overgang naar volwassenheid. Zo zien professionals vaak de leeftijdsgrens van 18 jaar als een belangrijke overgang (ze bevinden zich dan ook in systemen waar veel verandering optreedt met het bereiken van die leeftijdsgrens), terwijl jongeren deze formele leeftijdsgrens veel minder met volwassen worden associëren. Voor hen is het meer een kwestie van een verandering in mentaliteit. Ook is interessant dat 'geld verdienen' bij de professionals niet naar voren komt als ze het hebben over volwassen worden, terwijl dit bij jongeren wel nadrukkelijk genoemd wordt. Mogelijk dat 'inkomen' en 'geld verdienen' voor de professional iets meer vanzelfsprekend is en zij meer gericht zijn op aspecten in het leven van de jongeren.

3.3.2 Hoe wordt aan de toekomst van een jongere gewerkt?

Van breed naar smal met eigen verantwoordelijkheid

Professionals geven aan dat het stellen van heldere vragen belangrijk is, soms ook door gebruik te maken van beeld (*arts based intervention*). Ook is het volgens hen vooral belangrijk dat er een plan wordt gemaakt waar jongere zelf eigenaar van is, met specifieke tussenstappen en dat het belangrijk is om het om de jongeren zelf te laten draaien. Ook geven zij aan dat het toekomstperspectief bij een droom mag beginnen en dat het van belang is om die droom dan niet 'af te kraken' maar wel in stappen te verkleinen. Het is nodig om regelmatig naar tussenoplossingen te zoeken, als datgene wat gewenst of nodig is en (nog) niet mogelijk blijkt. Bijvoorbeeld vanwege praktische obstakels of belemmeringen in het systeem van zorg en ondersteuning (zoals wachtlijsten). Het is belangrijk om ook oog te hebben voor een 'plan B' bij tegenslagen en voor het doorzettingsvermogen dat daar voor nodig is.

Professionals geven aan dat jongeren vervolgens vaker dan zij denken zelf in staat zijn om hun wellicht (nog) niet realistische droom bij te schaven. Het gaat er om dit de tijd te geven.

"...soms merk je al aan je eigen reactie van 'oh ja, maar dat is niet realistisch'. Dan denk ik 'oké, maar wie zijn wij nou om dat te zeggen?'"

Houd de droom in ere, maar help vervolgens mee in het formuleren van de kleinere stappen om daar te komen. Hoe vind je iemand die kan helpen, zonder dat je het totaal overneemt? Want zoals gezegd, vinden professionals het belangrijk dat de jongeren zelf eigenaarschap voelen en moet er een vertrouwen ontstaan in eigen kunnen en invloed.

"En wij zeggen altijd 'maak het plan zo, zodat je zelf invloed hebt.'... Dan kún je het ook niet meer buiten jezelf leggen."

Een kwestie van vertrouwen

Een bekend gegeven dat ook naar voren kwam in het Fieldlab is dat jongeren waarmee professionals aan hun toekomstperspectief werken vaak al met veel verschillende professionals te maken gehad. Voordat je kunt werken aan de toekomst moet je als professional vertrouwen zien te winnen. Een kritische rol aannemen heeft dan ook volgens de professionals geen zin.

"Ik denk ook, als je heel veel negatieve ervaringen hebt gehad, dat je gewoon wat voorzichtig bent."

In lijn met wat jongeren aangeven, is ook de ervaring van professionals dat het tamelijk lastig voor hen is om goede hulpverlening te bieden als er geen vertrouwen is, er geen klik is en de jongere niet goed gemotiveerd kan worden. Aangegeven wordt dat een professional zich kwetsbaar moet durven opstellen en zich moet kunnen aanpassen aan de jongeren.

Het veelbesproken vangnet

Daarbij geven ze aan dat het ook van belang is om indien mogelijk, iemand in de familie of vriendenkring, of iemand op school te vinden die intensief betrokken raakt, zodat er ook in de eigen omgeving een veilige plek is. Bij de hulpverleners is er toch (te) vaak een wisseling van de wacht, daarom zien sommige professionals in het Fieldlab het nadrukkelijk als hun taak om zo iemand te proberen te vinden.

“Die je eigenlijk stimuleert om die rol te pakken. Want die hulpverlener is er als je geluk hebt een jaartje, maar meestal korter.”

“Voor iedereen zijn je vrienden en familie heel erg belangrijk. Alleen de ene kan er wel op terugvallen en de ander niet.”

Buiten de standaard om

Ook wordt aangegeven dat een professional in staat moet zijn om met andere professionals samen te werken, maatwerk moet kunnen leveren en soms buiten het systeem om moet werken. Tegelijkertijd geven zij aan dat dit vaak lastig is.

“Het heeft te maken met de wet- en regelgeving, heeft te maken met de financiering. Dat is gewoon een systeemwereld, die ga je niet één twee drie veranderen.”

“Je moet ook zorgen dat die jongere niet tussen die systemen in valt. En zeker met deze jongeren, als ze in systemen wegvallen, krijgen ze een enorme herhaling van negatieve ervaringen.”

“Ik zou toch de overheid ook mee willen geven hoe ingewikkeld het geworden is. Het is vaak geen tegenzin of dat ze het niet willen of... Maar het zit gewoon opgesloten in het systeem. Om daar doorheen te komen, dat is echt onwaarschijnlijk ingewikkeld, echt.”

Je eigen (verantwoordelijke) persoon zijn

Daarnaast geven professionals aan dat het belangrijk is dat de jongeren zichzelf mogen zijn, mogen durven dromen, zelfkennis ontwikkelen en empowered worden. Daarbij moet de professional wel heel duidelijk zijn in de rolverdeling en verwachtingsmanagement voeren.

“Het is toch wel zo, als een jongere bij je komt en dan van alles vertelt: dit is wat ik wil en je zegt niet ‘wat mooi,’ en dit is wat wij nu gaan doen... Dan komen ze straks terug met ‘ik heb jou dat hele verhaal verteld? Ik dacht dat jij me met alles zou helpen.’”

Door deze ervaringen zien professionals hoe belangrijk het is dat ze jongeren helpen zelf verantwoordelijkheid te nemen. Zelfkennis speelt hierin volgens hen een belangrijke rol. De professional kan hem/haar die inzichten geven en het is zijn/haar rol om hun ‘zin in het leven’ te achterhalen, weten waar de jongeren blij van wordt, waar iemands kracht ligt. Daarbij is ook van belang dat de hulpverlener in staat is om struikelblokken weg te kunnen nemen.

3.3.3 Hoe en door wie worden jongeren geholpen op weg in hun toekomst(plan)?

Uit de analyses komen verschillende ‘helpers’ en ‘tegenstanders’ naar voren:

Helpers	Tegenstanders
Hulpverlening – vertrouwen en doorzettingsvermogen hulpverlener	Hulpverlening – ‘op afstand’ (bv. contact met een ‘loket’)
School – betrokken docenten en studiebegeleiders met oog voor persoonlijke benadering	School – docenten die onvoldoende oog hebben voor specifieke problematiek (stress, beperking)
Ouders & naaste familie – steun, motivatie, bij hen terecht kunnen	Ouders & naaste familie – verkeerde rolmodellen, gebrek aan vermogen om ‘de systemen’ te snappen
Vrienden – verbreding leefwereld, motivatie, optrekken aan	Vrienden – ‘foute vrienden’, groepsdruk
Jezelf – zelfstandigheid, doorzettingsvermogen, bewijsdrang	Jezelf – stress, faalangst, chaotisch zijn, niet kunnen omgaan met geld

Figuur 3. Helpers en tegenstanders om jongeren heen, vanuit het perspectief van professionals

Deze elementen worden in de conclusie nader besproken.

4. Conclusie

In dit onderzoek is gekeken naar de vraag wat succesfactoren zijn voor toekomstgerichte ondersteuning aan jongeren en jongvolwassenen bij de overgang van jeugd naar volwassenheid. Hierbij is gekeken naar wat jongeren zien als volwassen worden, wie en wat ze daarbij nodig hebben en hoe zij zelf naar hun toekomst kijken. Ook hebben we geëxperimenteerd met methodieken waarmee toekomstgerichte ondersteuning vorm kan krijgen, zoals Storytelling en de Disneymethode. Aanvullend zijn er gesprekkenreeksen geweest met jongeren over hun ervaring met en tips voor ondersteuning bij de overgang naar volwassenheid. Hiermee hebben we een completer beeld gekregen van het perspectief van jongeren op toekomstgerichte ondersteuning. Het perspectief van professionals op toekomstgericht werken hebben we in kaart gebracht via reflectiegesprekken en een leernetwerk.

De resultaten van dit onderzoek, dat 2,5 jaar (2018 - 2020) heeft geduurd en waaraan meer dan 120 jongeren en 30 professionals een actieve rol hebben gespeeld, zijn verwerkt in een aantal 'succesfactoren voor toekomstgericht werken' (zie paragraaf 4.1 van deze eindrapportage). Eerst volgt nu een beknopte conclusie en tevens reflectie op het onderzoek.

De resultaten van het Fieldlab Toekomstplannen Jongeren laten zien dat jongeren volwassen worden beschouwen als iets wat geleidelijk aan gebeurt en bij de ene persoon sneller dan bij de andere. Leeftijd speelt hierbij geen rol omdat zij grote verschillen zien met leeftijdsgenoten, zij zien '18 jaar worden' dan ook niet als een moment waarop zij volwassen zijn. Er is sprake van een zich langzaam ontwikkelend proces richting volwassenheid, dat ver doorloopt tot na hun 18^e verjaardag. Het krijgen van meer zelfstandigheid en verantwoordelijkheid zijn voor jongeren onlosmakelijk verbonden aan dit proces. Waarbij ze ook noemen dat je zelfstandigheid niet moet zien als totaal onafhankelijk zijn van anderen, ze zien zichzelf en anderen, ook als volwassenen nog afhankelijk van elkaar. Hoe volwassen jongeren zich al voelen, wisselt per moment en per situatie. Thuis bij je ouders, of op je bijbaantje, op school of op straat, de omgeving en het moment zijn daar op van invloed.

Hoe de meeste jongeren hun toekomst voor zich zien, dat is op zich vrij primair. Zij willen zelfstandiger door het leven kunnen gaan en iets voor zichzelf opbouwen. Werk, een huis, familie en vrienden, een gezin, de meeste toekomstwensen zijn in de basis heel reëel. Het hebben van een inkomen speelt een belangrijke rol omdat zij hun leven hiermee verder vorm kunnen geven en een huis kunnen betalen. Opvallend is daarnaast dat veel jongeren aangeven ook leuk en/of betekenisvol werk te willen hebben. Werken is voor de meeste jongeren dus zowel een middel (om inkomen te genereren) als een doel (leuk, betekenisvol werk). Soms zeggen zij dat zij door hun ervaringen iets voor een ander kunnen en willen betekenen. Voor jongeren die tegen dezelfde tegenslagen in het leven aanlopen bijvoorbeeld. Anderen halen hun inspiratie uit hun directe omgeving, zoals een tante of een neef met een bepaald beroep waarvan ze denken dat het ook bij hen zou passen. Hoe dik of dun de argumentatie daarvoor is loopt er uiteen. Sommige jongeren hebben iets gezien of gehoord en denken dat ze dat willen worden terwijl de indruk is dat ze er nog niet echt een goed beeld van hebben. Anderen hebben een erg duidelijk en sterk beeld voor ogen en een sterke overtuiging dat dát is wat ze willen doen. Slechts enkele jongeren hebben voor zichzelf niet een bepaald beeld bij wat voor werk ze zouden willen doen en kunnen daar ook moeilijk toe gestimuleerd worden.

Alhoewel werk een heel essentieel onderdeel is van een toekomstperspectief, zijn de jongeren in dit onderzoek vooral ook uitgedaagd om een breed toekomstbeeld te schetsen. In dit meer complete plaatje komt van alles voorbij, over hoe jongeren hun vrije tijd in zouden willen richten in de toekomst. Familie, vrienden, sporten, hobby's, huisdieren, cultuur, geloof, reizen, er zijn veel dingen genoemd die door middel van storytelling een levendig beeld hielpen schetsen van 'een dag in de toekomst' van de jongeren. Het lijkt erg te hebben geholpen om te kiezen voor een

breed toekomstbeeld, het maakte het proces om dit beeld te schetsen leuker en het eindresultaat aansprekender.

De behoeften van jongeren aan ondersteuning bij het proces van volwassen worden en bij het nadenken over hun toekomst, vervullen ze als het kan bij hun ouders en op school. Maar zij maakten het ook vrij duidelijk dat het merendeel van hen niet of nauwelijks op een uitgebreide manier bij hun toekomst stil staat, zowel thuis als op school. De indruk is dat gedegen begeleiding op dit gebied in veel gevallen nog ontbreekt. Ook met de jongeren die professionele ondersteuning ontvangen voor problemen in het hier en nu, lijkt er in de begeleiding weinig bij de toekomst stil te worden gestaan. De indruk is ook dat nadenken over de toekomst voor sommige jongeren overweldigend kan zijn en dat de juiste begeleiding belangrijk is om stappen te durven zetten. Hulpverleners die bij dit onderzoek betrokken waren, ervoeren de workshops als een waardevolle aanvulling op hun werk, dat naar eigen zeggen toch nog vooral op het hier en nu gefocust is. Soms hadden zij vooraf de verwachting dat de problemen die spelen in het leven van de jongeren zouden kunnen verhinderen om over een toekomstperspectief na te denken, maar dit bleek nauwelijks het geval. Alhoewel sommige jongeren extra begeleiding en uitdaging nodig hadden, kwam er altijd wel iets van een toekomstbeeld om later in de persoonlijke begeleiding op voort te kunnen borduren.

De ervaringen met hulpverlening, die bij sommige jongeren in beeld is of was tijdens de overgang naar volwassenheid, zijn uiteenlopend. Maar wat genoemd wordt als helpende factoren is helder en eenduidig, en komt overeen met ander onderzoek op dit gebied. Het in nauw contact staan met de jongere blijkt van groot belang te zijn. De hulpverlening op afstand, die op afspraak beschikbaar is en veelal met tussenpozen betrokken is, wordt als minder positief ervaren. Er wordt een drempel ervaren en de inrichting van de hulp sluit niet aan bij de fluctuerende behoeften in het dagelijks leven van de jongeren en de timing van de momenten waarop zij iemand nodig hebben. Jongeren hebben baat bij hulpverlening waar een nauwe betrokkenheid en sterke vertrouwensband mee ontwikkeld is en waar zij met al hun vragen, simpel en complex, bij terecht kunnen in een kort tijdsbestek. Ze prikken snel heen door iemand die er niet 'echt' in zit of niet om de juiste redenen, of iemand die ze als dossier ziet of vooral kijkt naar labels en beperkingen. Wisselende gezichten en valse beloftes brokkelen het vertrouwen dat deze jongeren hebben in de hulpverlening steeds verder af. Ze worden steeds harder van buiten, terwijl ze van binnen eigenlijk nog kind zijn en er vooral behoefte aan hebben dat iemand ze ziet en er voor ze is.

De methodiek van storytelling, waarbij contact maken een belangrijke pijler is, kan helpen om dat gevoel te creëren, zo lang er maar sprake is van een wederkerig proces waarbij zowel jongere als hulpverlener zich open stelt (en waarbij die laatste in veel gevallen moet beginnen). Het gebruiken van creatieve werkvormen, zoals Storytelling en de Disneymethode, blijkt een goede manier te zijn om aansprekende toekomstbeelden te maken en deze te concretiseren, omdat ze de verbeeldingskracht van jongeren aanspreken en een positieve empowerende (groeps)setting helpen creëren.

Omdat er verschillende groepen jongeren aan het onderzoek deelnamen, werd duidelijk dat de af te leggen weg naar het toekomstperspectief voor deze verschillende groepen sterk verschilt. Voor jongeren met een ondersteuningsbehoefte is het pad naar hun toekomstbeeld vaak een stuk langer dan dat van jongeren die een hbo-opleiding volgen. Jongeren met een ondersteuningsbehoefte hebben in de regel minder van die weg 'afgelegd' omdat hun pad tot nu toe er zo anders uit zag. Dit zorgt voor enorme verschillen met hun leeftijdsgenoten op het hbo, die niet alleen te maken hebben met opleidingsniveau. Zo zijn er ook duidelijke verschillen in het geformuleerde eindpunt. Daar waar jongeren van het hbo een meer algemeen (men kan nog verschillende kanten op) en eerder conservatief dan ambitieus (functies liggen in het verlengde van de studie) eindpunt beschrijven, zien we bij jongeren met een ondersteuningsbehoefte een meer specialistische insteek (één grote wens, één type functie, bv. dj, schrijver of casinhouder) en is deze insteek ook eerder ambitieus dan conservatief te beschouwen (veel afbreukrisico's). Het

maakt duidelijk dat de invloed van je verleden en huidige positie op de toekomstperspectief groot is. Toekomstgericht werken betekent het verbinden van verleden, heden en toekomst en reële verwachtingen hebben van jongeren die een andere weg bewandeld hebben.

Exploratief is gekeken naar de effectiviteit van storytelling en de Disneymethode. Bijna alle jongeren leken het deelnemen aan de storytellingworkshops als leuk en nuttig te hebben ervaren. Een groot deel van de jongeren gaf aan nog niet eerder op deze manier over hun toekomst nagedacht te hebben en nu meer zicht te hebben op wat zij zouden willen bereiken. Ook is in de eerste gesprekken met organisaties, nadat de workshops hadden plaatsgevonden, positief gereageerd op de storytelling methode. Vervolgonderzoek zou zich kunnen richten op de vraag hoe storytelling daadwerkelijk als methode bij de hulpverlenende instanties kan worden geïmplementeerd. Hetzelfde geldt voor de Disneymethode, dit bleek een effectieve manier om een jongere verder te helpen in het concretiseren van hun toekomstbeeld. Zoals aangegeven bleek met name de rol van de realist een waardevolle toevoeging te hebben, en bleek de rol van de criticus een stuk lastiger te zijn. Gezien de positieve beweging die toekomstgericht werken met zich mee zou moeten brengen, is het de vraag in hoeverre de nadruk zou moeten liggen op de rol van de criticus. Het is een rol die de professional op het netvlies moet hebben zonder er teveel de nadruk op te leggen. Al met al lijkt het er op dat het gebruiken van creatieve werkvormen, een goede methode is voor toekomstgericht werken. Door een speelser karakter aan een onderwerp te geven wordt het minder 'eng' en moeilijker. Op deze manier durven jongeren zich meer kwetsbaar op te stellen, zijn zij in staat om op een andere manier over hun toekomst na te denken en kan de focus komen te liggen op het zetten van kleine stappen in de goede richting.

De resultaten van dit onderzoek onderschrijven tot slot hoe onlogisch het is dat de hulp die soms leeftijdsgebonden wordt aangeboden, bij 18 jaar stopt en dat jongeren op het moment dat zij nog lang niet volwassen zijn, maar wel meer verantwoordelijkheden krijgen, worden overgedragen naar een andere hulpverlener uit een totaal andere keten van zorg. Ze onderschrijven ook hoe belangrijk het is dat, in gevallen waarbij ouders niet de rol kunnen spelen die nodig is, er iemand is die naast jongeren staat in de overgang naar volwassenheid.

Ten slotte zullen wij in deze rapportage beschrijven wat de succesfactoren voor toekomstgericht werken zijn, die wij uit dit onderzoek hebben kunnen halen. Deze zijn opgedeeld in lessen omtrent het ontwikkelen van toekomstvisies met jongeren, lessen omtrent toekomstgerichte ondersteuning door professionals en lessen omtrent de samenwerking in toekomstgericht werken. Deze lessen zijn ook verwerkt in een apart gepubliceerde handreiking toekomstgericht werken, ontwikkeld voor professionals die jongeren ondersteunen op weg naar volwassenheid. Daarnaast is er een verhalenbundel gemaakt waarin 7 Amsterdamse jongeren vertellen over hun weg naar volwassenheid en ervaring met ondersteuning daarbij. We hopen dat deze publicaties bijdragen aan de verdere ontwikkeling van toekomstgericht werken, een positief-realistische insteek voor jongeren die ondersteuning krijgen bij het realiseren van hun toekomstperspectief.

4.1 Succesfactoren toekomstgericht werken

4.1.1. Lessen omtrent ontwikkelen van toekomstvisies

Belang van verbeeldingskracht

Het brein in de fase van jongvolwassenheid is een belangrijke factor om rekening mee te houden bij het creëren van een beeld over de toekomst. De vaardigheden die er voor nodig zijn om jezelf in de toekomst of een toekomstige situatie voor te stellen zijn namelijk nog niet volledig ontwikkeld. In de literatuur hebben ze het wel over het 'future time perspective' dat voor jongeren nog lastig aan te nemen is. Dit geldt niet alleen voor de periode totdat jongeren 18 jaar worden, maar ook voor de ontwikkelingsfase van jongvolwassenheid (18 tot 25 jaar).

Naast de ontwikkeling van het brein zijn er ook andere factoren die het moeilijker maken om je met je toekomst bezig te houden. Denk aan de stress door problemen in het hier en nu, die je vooral in een state of mind van overleven brengt. Dan is het nodig om een ander deel van je brein aan te spreken voordat je ruimte hebt voor je toekomstperspectief. De indruk van sommige professionals in het Fieldlab was in eerste instantie dat dit niet goed zou lukken, juist door de stress van de acute problemen waar jongeren mee dealen. De ervaringen in het Fieldlab lijken er op te wijzen dat het weliswaar meer moeite kost, maar wel mogelijk is. Soms is er een langere aanloop nodig, met meer oefeningen voor bijvoorbeeld mindfulness of het aanspreken van creativiteit om ruimte te maken voor het nadenken over hun toekomst. En specifiek: ruimte voor verbeeldingskracht. Dat is nodig om jongeren te helpen zichzelf in de toekomst voor te stellen. En hoe levendiger en aansprekender je brein dat beeld kan voorstellen (hoe beter je het 'voor je kunt zien'), hoe motiverender dat beeld is voor je gedrag in het hier en nu.

Het concept van de toekomst is overweldigend

Voor veel jongeren, zeker jongeren die eerder tegen problemen zijn opgelopen, kan het concept van de toekomst overweldigend zijn en kan er over nadenken juist demotiveren om er mee aan de slag te gaan. De mate waarin iemand een algemeen positieve of negatieve verwachting van de toekomst heeft speelt mee, maar ook de vaagheid en abstractie van de toekomst heeft invloed. Bovendien is dat wat je uitspreekt zeer persoonlijk en als je het aan een ander vertelt ben je extra kwetsbaar, want wat als het niet lukt?

Het overweldigende, abstracte en kwetsbare van nadenken over de toekomst voor jongeren die één en ander hebben meegemaakt moet niet worden onderschat. Door het gebruik van een speelse, creatieve methodiek én met een lange aanloop om eerst 'te leren naar je toekomst te kijken' kunnen jongeren daar bij worden begeleid. Belemmerende factoren als faalangst, stress of een te hoog abstractieniveau kunnen daardoor gedeeltelijk worden ondervangen. Het groepsproces draagt daar ook aan bij (zie empowerend effect groep). Het creëren van een toekomstbeeld gaf professionals die deelnamen aan het Fieldlab een inkijkje in de interesses, motivatie en wensen van de jongeren waar zij samen mee verder konden in hun begeleiding.

Toekomstverwachtingen worden gekleurd door het verleden

Toekomstgericht werken met jongeren is niet los te zien van wat zij in het verleden meemaakten. Ingrijpende gebeurtenissen en de hobbels die jongeren moesten overwinnen in hun weg naar volwassenheid kunnen bepalend zijn voor hun toekomstperspectief. Toekomstgericht werken vraagt niet alleen het verkennen en uitstippelen van wat komen gaat, maar minstens net zo belangrijk is aandacht voor de weg die jongeren reeds hebben afgelegd. Het is belangrijk om eerst een meeromvattend beeld te krijgen van de jongere - hun achtergronden, ervaringen, eigenschappen, talenten en behoeften. Van professionals vraagt dit tijd en aandacht om de jongere te leren kennen, op een manier en tempo dat goed voelt voor de jongere.

Aangesproken worden op intrinsieke motivatie

De ervaringen van het Fieldlab Toekomstplannen zetten vraagtekens bij een aanpak die jongeren in een vast stramien laat nadenken over hun toekomst in termen van school, inkomen en wonen. Zoals een professional treffend verwoordde: 'Voor je het weet, wordt het toch een plan van 'moetjes' en is alle energie eruit'. Want als jongeren overweldigd zijn of niet worden aangesproken op hun intrinsieke motivatie, dan is het lastig om ze in beweging te krijgen. Een omweg - door als vertrekpunt hun droom voor de toekomst te nemen - is effectiever dan het doel om een toekomstplan te maken. Uitgaan van de interesses, talenten en behoeften triggert jongeren om na te denken in termen van kansen en mogelijkheden en motiveert om een pad voor zichzelf uit te tekenen. Het leidt in de praktijk misschien minder snel tot een concreet stappenplan, maar kan bij de jongeren wel een snaar raken en iets in hun perspectief op de toekomst veranderen. Focus op het proces, in plaats van op het einddoel. Want zitten ze eenmaal op een spoor dat aansluit bij hun intrinsieke motivatie, dan zijn de voorwaarden geschept om het verdere pad stapsgewijs te

concretiseren. Hoe dichterbij de beloning in de tijd, hoe meer motivatie er aan wordt gewakkerd en hoe kleiner de kans dat het te groot en overweldigend wordt om er mee aan de slag te gaan. Liever een motiverend toekomstbeeld voor over een half jaar dan een vage droom voor 'later'.

Storytelling voor het ontwikkelen van een positief toekomstperspectief

Ons doel was om jongeren vanuit het positieve na te laten denken over de toekomst. Daarom hebben we in het Fieldlab de methodiek Storytelling ingezet. Het is een methode waarbij mensen uitgenodigd worden om onder begeleiding hun (levens)verhaal onder woorden te brengen. Verhalen geven structuur aan herinneringen, geven betekenis aan gebeurtenissen en helpen bij het vormen van de eigen identiteit. De methodiek helpt om een levensverhaal positief te framen, waardoor de verteller ook meer positieve waarde toekent aan zijn of haar leven en activiteiten. En dat motiveert. Storytelling helpt in onze ervaring zowel om een positieve framing te bewerkstelligen, als om jongeren in beweging te krijgen. We zien daarom in deze methodiek een zeer geschikte tool om jongeren te laten nadenken over hun toekomst. Verderop in deze handreiking lichten we de methodiek van storytelling zoals wij deze hebben ingezet verder toe.

Disney-methodiek voor verkennen toekomstvisie (dromer - realist - criticus)

Wij gebruikten de Disneymethodiek bij het formuleren van en reflecteren op toekomstbeelden. Deze insteek, uit de koker van Walt Disney, bekijkt ideeën eerst vanuit dromersperspectief, vervolgens vanuit het perspectief van de realist en tot slot met het perspectief van de criticus. Toegepast op het toekomstperspectief denkt de dromer zonder beperkingen na over het toekomstbeeld (als alles mogelijk is, waar sta je dan over 3 jaar). De realist stelt vragen om het toekomstbeeld te concretiseren (wat moet je kunnen, wat heb je nodig, wanneer ga je wat doen, wie kan je helpen). De criticus kijkt naar haalbaarheid en knelpunten (welke hobbels zie je, waarom zou het misschien niet lukken). Het vertrekpunt is om jongeren vanuit het dromersperspectief een beeld van hun eigen toekomst te laten schetsen. Dat beeld blijkt vaak relatief ver in de toekomst te liggen en om daar te komen zullen er flinke stappen gezet moeten worden. Om die stappen te verkennen en concretiseren, bleek het goed te werken om de jongeren onderling met de blik van de realist en de criticus naar hun eigen toekomstvisie te laten kijken. Professionals moeten dit proces aanmoedigen en begeleiden, want het wisselen tussen perspectieven bleek niet eenvoudig en veel van de jongeren (maar lang niet allemaal!) vonden het lastig om zelf concrete en overzichtelijke stappen te formuleren richting dat einddoel. Toch moet de professional er voor waken niet zelf de rol van realist of criticus op te pakken, maar dit al coachend bij de jongere te laten. Het is ook niet belangrijk om het toekomstbeeld volledig door te lichten en te voorzien van alle stappen en beren op de weg. Nog steeds het belangrijkste blijft een aansprekend perspectief, geen compleet uitgedacht plan.

Positieve impact van een groepsetting

In het Fieldlab hebben de jongeren in een groepsetting hun toekomstvisie ontwikkeld en gepresenteerd. Vervolgens moedigen de jongeren elkaar aan om het perspectief van de realist en de criticus aan te nemen en helpen zij elkaar daarbij met input. Voor ons werd duidelijk dat de groepsetting een positieve impact had, niet alleen op hoe de sessies werden ervaren maar ook omdat er veel onderlinge herkenning was in wat er gedeeld werd. Dit dwong wederzijds respect af en men kon zich aan elkaar optrekken. Door de groepssetting ontstond er een sfeer die bij het werken aan toekomstperspectief steunend en empowerend kan werken. Een essentiële voorwaarde voor die positieve impact is dat de jongeren de groepsetting als veilig ervaren. Dat ze het gevoel hebben dingen te kunnen delen zonder negatieve consequenties en zich vrij voelen om vragen te stellen. Ook al kennen de jongeren elkaar al, is het daarom belangrijk om afspraken te maken (degene die zijn verhaal doet, is aan het woord en je onderbreekt elkaar niet, een verhaal is persoonlijk en degene die het vertelt blijft de eigenaar van dat verhaal) en jongeren middels introductiespellen een beetje losser te maken (zie 'Handreiking Toekomstgericht werken' voor voorbeelden).

Creatieve middelen

Nadenken over je toekomst moet letterlijk en figuurlijk vorm krijgen. Werken met papier en andere middelen kan helpen om de creativiteit aan te spreken, uit het hoofd te komen, helpen om het voor je te zien. Ook hierbij worden allerlei vaardigheden aangesproken die niet voor elke jongere vanzelfsprekend zijn, het kan helpen om eerst samen te brainstormen om het proces op gang te krijgen, de jongere te laten vertellen en als begeleider te helpen met het visueel maken van de informatie en daarna pas structuur aan te brengen en samen 'het verhaal' eruit halen.

Belangrijkste 'helpers' voor realiseren toekomstvisie

Jongeren brachten in het Fieldlab drie aspecten naar voren die zij als essentieel beschouwen voor het slagen van hun toekomstdroom. Als eerste wordt het belang van professionele ontwikkeling genoemd, waarbij zij dingen noemen als het volgen van opleidingen en cursussen, praktijkervaring, professionele kennis opdoen, learning on the job, stages en het leren van collega's. Op de tweede plaats stellen jongeren eisen aan zichzelf en noemen tal van benodigde eigenschappen voor het realiseren van hun toekomstperspectief: doorzettingsvermogen, hard werken, assertiviteit, een actieve houding, zelfvertrouwen en zelfstandigheid. Ook zien ze valkuilen in zichzelf, want op vragen naar obstakels voor het realiseren van hun toekomstperspectief noemen ze veelal persoonlijke factoren, zoals: niet je best doen, snel opgeven, een gebrek aan motivatie, niet voor jezelf opkomen, koppigheid, je niet professioneel opstellen, je niet kunnen houden aan afspraken of psychologische problemen. Een derde aspect betreft de hulp van anderen. In die sfeer noemen jongeren het vaakst de hulp en ondersteuning van de mensen die dichtbij ze staan: ouders, familieleden, een partner. Bijvoorbeeld voor advies bij belangrijke beslissingen, financiële hulp en gemotiveerd en emotioneel gesteund worden. Professionele hulp wordt ook genoemd, maar in mindere mate. Verder schetsen jongeren het belang van netwerken en 'de juiste mensen kennen' om te komen waar ze willen.

4.1.2. Lessen omtrent toekomstgerichte ondersteuning door professionals

Jongeren willen gezien worden

Veel jongeren in het Fieldlab beschrijven dat zij vaak het gevoel hebben door bepaalde ogen bekeken te worden. In begeleiding die ze ontvangen is dit voor hen vaak een belemmering in het contact. Het is belangrijk te beseffen dat onze houding en de woorden die we kiezen (meer dan we denken) geobserveerd worden en impact hebben op hoe jongeren zich gezien voelen. En dat heeft weer directe invloed op hun gedrag. We hebben misschien allemaal het gevoel dat 'wij dat niet doen', maar hoe meer ervaring we hebben met jongeren, hoe minder kritisch we soms worden op de (stereotype) beelden die onze hersenen automatisch vormen van de mensen die we juist proberen te helpen. En dat belemmert ons soms om een jongere als individu te zien. We zien zoals eerder beschreven ongemerkt 'een dossier' of we zien een 'kwetsbare' jongere met allerlei problemen en uitdagingen. De meeste jongeren hebben feilloos door hoe ze door ons gezien worden. Tegelijkertijd zijn veel jongeren onzeker en hebben zij soms negatieve ervaringen met volwassenen. Dit kan hun beeld negatief kleuren. Hoe dan ook is het belangrijk rekening te houden met hoe jongeren en jongvolwassenen denken dat wij ze zien.

Vertrouwen als onmisbare schakel

Veel jongeren hebben een (hulp)verleden dat eerder somber dan roze gekleurd is. Randvoorwaardelijk aan toekomstgericht werken met jongeren is het winnen van vertrouwen. Daar is tijd voor nodig in de aanloopfase, pas daarna kun je echt aan de slag. Toekomstgerichte ondersteuning vraagt iets van professionals in de manier van benaderen, de toon, het enthousiasmeren en het motiveren en alhoewel veel professionals dat beamen lijkt het in de praktijk toch vaak te worden onderschat. Jongeren benadrukken dat ze bewust of onbewust op zoek gaan naar iemand die doorzet, zacht en transparant is, volhoudt en ze niet laat vallen. Iemand die ze weet te verrassen. Duidelijk werd dat jongeren de balans opmaken: is dit iemand die mij

echt wil helpen? Is dit iemand die verder kijkt dan naar wat er in mijn dossier staat? Ze maken een inschatting en sluiten de poorten wanneer vertrouwen ontbreekt. Uit hun ervaringen is op te maken dat ze letten op vertrouwen, een persoonlijke klik, commitment en transparantie voordat ze zich open stellen.

De wederkerigheid van openheid

Het maken van toekomstplannen grijpt terug op het verleden en het was voor veel jongeren in het Fieldlab niet eenvoudig om daar open over te zijn. Dat voelt kwetsbaar en een veilige omgeving is dan een essentiële voorwaarde. Maar ook in veilige omgevingen blijken jongeren vaak nog een zetje in de rug nodig te hebben om ervaringen, percepties en behoeften te delen. We zagen dat professionals en begeleiders deze drempel kunnen verkleinen door zich ook kwetsbaar op te stellen. Wanneer professionals de eerste stap zetten door ook hun toekomstperspectief, wensen en valkuilen te delen, dan raakte dit vaak een cruciale snaar bij de jongeren. Openheid en kwetsbaarheid zijn wederkerig. Als professionals of begeleiders zichzelf niet als persoon laten zien, dan is het onrealistisch te verwachten dat jongeren dat wel doen.

Een gezamenlijke effort, de jongere in de lead

Verkennen van toekomstplannen vraagt dus iets van zowel jongeren als professionals. Uit de workshops van het Fieldlab bleek dat jongeren het best lastig vinden om over hun toekomst na te denken. Het hielp om bij een droom te beginnen, dat resulteerde vaak in rijke beschrijvingen en een sterk gevoel van eigenaarschap over 'hun verhaal over de toekomst'. Het is van belang om die droom niet gelijk te voorzien van feedback vanuit een realistische of kritische blik, maar om die in stappen te verkleinen (van breed naar smal) en met verhelderende vragen body te geven. Dat is een kwetsbaar proces. Professionals in het Fieldlab gaven aan dat ze, voor ze het doorhebben, in een dynamiek zitten waarbij zij vooral de realistische en kritische stem vertegenwoordigen en jongeren de onrealistische dromers zijn. In het Fieldlab bleek dat je gerust de tijd kan nemen voor dat dromen. Als je het dromen de ruimte geeft blijken jongeren zelf goed in staat om hun wellicht niet realistische droom bij te schaven en verantwoordelijkheid te nemen in het verdere proces. Maar zonder dromer geen realist. Wil je concrete stappen maken met de toekomstplannen van jongeren, zet dan het eigen geformuleerde toekomstperspectief van jongeren op de voorgrond en bijt soms op je tong. Dan is het eenvoudiger en zinvoller om samen met hen na te nadenken over concrete vervolgrichtingen.

Hoe stimuleer je jongeren om te dromen?

Een effectieve manier om jongeren vanuit het dromersperspectief naar toekomstbeelden te vragen was om ze een dag te laten beschrijven in de toekomst, en ze te vragen deze dag gedetailleerd te beschrijven: 'Neem een dag over 1/3/5 jaar van nu. Begin bij het moment dat je wakker wordt en eindig met dat je gaat slapen. Wat gebeurt op die dag? Wie kom je tegen? Wat doe je allemaal? Hoe ervaar je dat?'

Een andere methode die effectief bleek was om jongeren een mindmap/woordspinnetje te laten uittekenen van hun toekomstdroom en ze daarbij aan te moedigen om zo uitgebreid mogelijk alle facetten van die droom in verschillende vertakkingen te beschrijven. Vaak schreven ze vooral het 'wat' op en hielp het om ze al schrijvend ook te vragen naar het 'waarom'.

Er zijn meerdere wegen naar Rome. Juist voor professionals is het van belang dit onderzoekend af te tasten. Sommige jongeren worden getriggerd door visuele aspecten, anderen voelen zich prettiger bij tekst en weer anderen houden er van om te improviseren of kunnen wel goed vertellen maar hebben hulp nodig bij het visueel maken. In plaats van het aanreiken van een panklare methode willen we professionals er juist van bewust maken naar een vorm te zoeken die past bij en aansprekend is voor de jongere(n) in kwestie.

Balans vinden tussen sturen en steunen

Zoals gezegd is het belangrijk dat jongeren zelf de lead nemen en daarbij mogen dromen, zelfkennis ontwikkelen en empowered worden. Dat vraagt iets van de professional in de rolverdeling en in verwachtingsmanagement. Zoals een professional treffend aangaf: "Als een jongere zijn verhaal doet en ik reageer met 'wat mooi, we gaan er mee aan de slag...' dan komen ze straks wel bij mij terug van 'ik heb jou dat verhaal verteld en dacht dat jij me met alles zou helpen.'" In het proces van verantwoordelijkheid beleggen bij jongeren moet de professional transparant zijn over zijn of haar rol en invloed en zoeken naar een balans tussen sturend en steunend optreden.

4.1.3. Lessen omtrent samenwerking in toekomstgericht werken

Buiten de standaard om

Om als professional in samenwerking met andere professionals maatwerk te kunnen leveren is het nodig om buiten de grenzen van de eigen organisatie te gaan. Letterlijk en figuurlijk. Maar buiten de standaard om werken blijkt een lastige aangelegenheid, laten veel ervaringen van jongeren en professionals zien. Systeemgrenzen zoals wet- en regelgeving, protocollen en financieringsstromen staan soms in de weg, maar net zo belemmerend als de daadwerkelijke grenzen aan het systeem is het 'systeemdenken' waar we aan gewend zijn geraakt: we denken in trajecten, hulpvormen, methodieken, organisaties en titels en proberen de ondersteuningsbehoeften van jongeren daar zo goed mogelijk in te passen. Professionals zien het gebeuren dat sommige jongeren daardoor geen aanspraak kunnen maken op ondersteuning die wel nodig is. Ook zijn zij zich er van bewust dat systeemdenken zo ingeslepen en robuust is dat het onmogelijk is om het 'even snel' te veranderen. Daarom kiezen ze er soms voor om, als het er op aankomt en het in hun macht ligt, het systeem ondergeschikt te laten zijn aan de benodigde zorg aan jongeren. 'Je moet er voor zorgen dat jongeren niet tussen die systemen invallen. Zeker in het geval van deze jongeren, met een verleden, op weg naar volwassenheid.'

Daar pleiten veel professionals voor, maar sommigen geven aan dat zij het gevoel hebben 'opgesloten' te zitten in het systeem. Het is moeilijk een goede match te vinden tussen wat een jongere wil en nodig heeft en wat er daadwerkelijk mogelijk is. Om maatwerk te kunnen leveren, betekent het dat ze soms iets initiëren of ergens in meegaan wat niet conform de officiële standaard is. Dat heeft een spagaat tot gevolg: hulpbehoevende jongeren spreken enorme waardering uit wanneer de professional er - ondanks het ontbreken van officieel mandaat - voor hen is. Tegelijkertijd is het bij lange na geen zekerheid dat de professional dezelfde waardering krijgt vanuit de eigen organisatie die zich aan het systeem gehouden ziet. Er van uitgaan dat we ons werk allemaal met hetzelfde doel voor ogen (de jongere) doen is niet genoeg. Het is belangrijk de verschillen te erkennen en het gesprek aan te gaan, eerlijk te zijn over wat 'doen wat nodig is' voor iedere actor in het geheel, of het nou de professional, de manager, de directeur, de beleidsmaker of de bestuurder is, betekent.

Het is belangrijk om kritisch te blijven kijken naar wat we verwachten van de zelfredzaamheid van jongeren. Zo wordt soms gedacht dat begeleiders de jongeren vooral helpen een toekomstperspectief te formuleren en dat daarna al coachend monitoren vanaf de zijlijn. Misschien is het een meer realistische ambitie om te gaan voor 'actief samen werken aan vaardigheden om actie te ondernemen', waarbij erkend wordt dat jongeren soms aan de hand moeten worden meegenomen om ze in beweging te krijgen en dat het voor hen al een doel op zich is om zelfstandig acties te ondernemen. In de lead betekent nog steeds samen. Tegelijkertijd vinden we het vanuit het Fieldlab belangrijk een kanttekening te plaatsen bij het in de lead zijn van de jongeren.

Begrensde mogelijkheden aan integrale samenwerking?

Er is een overweldigend aanbod van organisaties, trajecten en methodieken op het gebied van (toekomstgerichte) ondersteuning aan jongeren. Daarnaast is er veel informeel aanbod. Van de

begeleidend professional wordt soms verwacht dat hij of zij dit netwerk en het aanbod overziet, zodat jongeren gekoppeld kunnen worden aan de juiste persoon of organisatie. In het Fieldlab kwam de vraag op of we de opgave voor begeleiders misschien niet te moeilijk maken. Kunnen we van begeleiders verwachten dat zij goed zicht kunnen hebben én houden op razendsnelle ontwikkelingen binnen het systeem en alle formele en informele netwerken die daarmee verbonden zijn? Hoewel de ambitie om meer integraal samen te werken door eenieder wordt ondersteund, is een vaak gehoorde klacht van professionals dat zij juist oplopen tegen knelpunten die ontstaan vanuit de wens tot meer integrale samenwerking. Bijvoorbeeld wanneer snelheid geboden is en een gekozen vorm van netwerksamenwerking in de tijd vaak het snel schakelen of opschalen belemmert. Of wanneer het formaliseren van samenwerking in het aanwijzen van onderlinge contactpersonen het belang van informele korte lijnen ondermijnt. We spraken professionals die de wens tot integrale samenwerking steeds meer in termen van een probleem dan in termen van een oplossing beschrijven. Dat roept de vraag op of we opnieuw moeten kijken naar wat wij verwachten van integrale samenwerking, een notie die door veel professionals die we spraken werd onderschreven.

Professionals over de samenwerking tussen zorg en onderwijs

In de samenwerking tussen zorg en onderwijs hebben de afgelopen jaren veel innovaties plaatsgevonden. Zo wordt de zorg steeds meer in en om de school georganiseerd. In het Fieldlab hebben we gezien dat er steeds meer jongeren zijn die hierdoor beter ondersteund kunnen worden. We zien ook dat er meer mogelijk is. Professionals in het Fieldlab benadrukten de goede wil om samen te werken die ze bij nagenoeg al hun partners ervaren en het feit dat de jongere in de visies van beiden centraal staat. Maar zij erkennen ook dat er op de werkvloer behoorlijk wat 'wij-zij' denken achter de goede wil verscholen ligt. En dat het gemakkelijk is om 'de ander' de schuld te geven als er iets niet loopt zoals het moet. Als men kijkt naar hoe professionals verschillend zijn opgeleid en hoe hun 'denk- en werksystemen' zich ontwikkeld hebben, is het logisch dat ze niet vanzelfsprekend op één lijn zitten. Bovendien is er bij integrale samenwerking vaak veel aandacht voor de concrete en praktische zaken (fysieke nabijheid om de lijnen letterlijk kort te maken), maar minder voor bijvoorbeeld de organisatiecultuur of de professionele identiteit van de verschillende betrokken organisaties en professionals. Dat kan verklaren waarom professionals, ook als zij in hetzelfde multidisciplinaire team werken, elkaar niet per definitie begrijpen en waarom ze wellicht gemerkt of ongemerkt ook verschillende doelen nastreven. Het hebben van eenzelfde visie of op het oog dezelfde doelstelling is niet genoeg, juist omdat men in de kern vanuit een ander professioneel denk- en werksysteem werkt en andere doelen nastreeft. Een benadering op de samenwerking tussen professionals uit zorg en onderwijs die hier oog voor heeft zou professionals helpen verder te komen in hun gezamenlijke ondersteuning van jongeren in zorg en onderwijs.

Binnen dit Fieldlab is ook een Handreiking toekomstgericht werken ontwikkeld waar deze lessen samen met de methodieken uit het Fieldlab Toekomstplannen Jongeren staan omschreven.

Dankwoord

Alle jongeren die hebben meegedaan aan het Fieldlab bedanken we voor hun openheid en enthousiasme. Jullie bereidheid om wensen en dromen voor de toekomst, samen met gevoelige ervaringen en emotionele gebeurtenissen uit het verleden met ons te delen heeft ons veel inzicht gegeven. We hopen dat deelname aan het Fieldlab en het stukje bij beetje ophalen en reconstrueren van verleden, heden en toekomst, positief heeft bijgedragen aan jullie proces. En dat dit onderzoek bijdraagt aan de ondersteuning die jullie van professionals krijgen in het realiseren van jullie wensen en ambities voor de toekomst.

Onze dank gaat ook uit naar onze samenwerkingspartners, de professionals die een essentiële schakel vormden naar de jongeren toe. Dankzij jullie stelden zij zich open naar ons. We vonden het zeer waardevol om samen met jullie de bevindingen te duiden en aan te scherpen. Dank voor het meedenken, de enthousiaste deelname en reflecties.

Literatuurlijst

Atance, C. M., & Neill, D. K. O. (2001). Atance & O'Neill 2001, 5(12), 533-539.

Beeden, S. (2009) Applying Dilts' 'Disney creativity strategy' within the Higher Education arts, design and media environment, in P.Tosey,(ed.), Current research in NLP; Volume 1, proceedings of the first international NLP research conference, University of Surrey, 5th July 2008. ANLP International CIC. South Mimms, Hertfordshire, UK.

Berg-Weger, M., & Schneider, F. D. (1998). Interdisciplinary collaboration in social work education. *Journal of Social Work Education*, 34(1), 97-107.

Bronstein, L. R. (2003). A model for interdisciplinary collaboration. *Social work*, 48(3), 297-306.

Chen, P., & Vazsonyi, A. T. (2013). Future orientation, school contexts, and problem behaviors: A multilevel study. *Journal of Youth and Adolescence*, 42(1), 67-81.

Chua, L. W., Milfont, T. L., & Jose, P. E. (2015). Coping Skills Help Explain How Future-Oriented Adolescents Accrue Greater Well-Being Over Time. *Journal of Youth and Adolescence*, 44(11), 2028-2041. <https://doi.org/10.1007/s10964-014-0230-8>

D'Amour, D., Ferrada-Videla, M., San Martin Rodriguez, L., & Beaulieu, M. D. (2005). The conceptual basis for interprofessional collaboration: core concepts and theoretical frameworks. *Journal of interprofessional care*, 19(sup1), 116-131.

Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The " what" and " why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological inquiry*, 11(4), 227-268.

Dilts, R. (1995). Strategies of genius. Volume One.

Gilson, L. (2015). Lipsky's Street Level Bureaucracy. Chapter in Page E., Lodge M and Balla S (eds) Oxford Handbook of the Classics of Public Policy.

Johnson, S. L., Blum, R. W., & Cheng, T. L. (2016). HHS Public Access, 26(4), 459-468. <https://doi.org/10.1515/ijamh-2013-0333.Future>

Kotera, Y., Gilbert, P., Asano, K., Ishimura, I., and Sheffield, D. (2018) "Self-criticism and selfreassurance as mediators between mental health attitudes and symptoms: Attitudes towards mental health problems in Japanese workers", *Asian Journal of Social Psychology*. doi: 10.1111/ajsp.12355

Kotera, Y., & Sheffield, D. (2017). Disney strategy for Japanese university students' career guidance: A mixed methods pilot study. *Journal of the National Institute for Career Education and Counselling*, 38(1), 52-61.

Maynard-Moody, S., & Leland, S. (2000). Stories from the front lines of public management: Street-level workers as responsible actors. *Advancing public management: New developments in theory, methods, and practice*, 109-23.

McClintock, C. (2004). Using narrative methods to link program evaluation and organization development. *The evaluation exchange*, 9(4), 14-15.

Nelson, A., McClintock, C., Perez-Ferguson, A., Shawver, M. N., & Thompson, G. (2008). Storytelling narratives: Social bonding as key for youth at risk. In *Child & Youth Care Forum* (Vol. 37, No. 3, p. 127). Springer US.

Nurmi, J.-E. (2005). *Thinking About and Acting Upon the Future: Development of Future Orientation Across the Life Span. Understanding Behavior in the Context of Time: Theory, Research, and Application*. <https://doi.org/10.4324/9781410613516>

Rappaport, J. (1995). Empowerment meets narrative: Listening to stories and creating settings. *American Journal of community psychology*, 23(5), 795-807.

Rappaport, J. (1998). The art of social change. *Addressing community problems: Psychosocial research and intervention*, 225-246.

Rumping, S., Boendermaker, L., & de Ruyter, D. J. (2018). Stimulating interdisciplinary collaboration among youth social workers: A scoping review. *Health & social care in the community*.

Rumping, S., Metz, J., Awad, S., Nijland, E., Manders, W., Todorovic, D., & Schaap, R. (2017). Onderzoek naar groepswork als generieke methodiek van het grootstedelijk jongerenwerk: Portfolio jongerenwerk aflevering 5.

Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2006). Self-Regulation and the Problem of Human Autonomy : Does Psychology Need Choice , (December). <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2006.00420.x>

Saleebey, D. (1996). The strengths perspective in social work practice: Extensions and cautions. *Social work*, 41(3), 296-305.

Simons, J., Vansteenkiste, M., Lens, W., & Laçante, M. (2004). Placing Motivation and Future Time Perspective Theory in a Temporal Perspective. *Educational Psychology Review*, 16(2), 121-139.

Simons, J., & Lens, W. (1999). Met een 'gekleurde bril' doorheen de opleiding Leraar Kleuter Onderwijs.

Steinberg, L., Graham, S., O'brien, L., Woolard, J., Cauffman, E., & Banich, M. (2009). Age differences in future orientation and delay discounting. *Child development*, 80(1), 28-44.

Tsang, S. K., Hui, E. K., & Law, B. (2012). Positive identity as a positive youth development construct: A conceptual review. *The Scientific World Journal*, 2012.

Van Calster, K., Lens, W., & Nuttin, J. R. (1987). Affective attitude toward the personal future: impact on motivation in high school boys. *The American Journal of Psychology*, 100(1), 1-13. <https://doi.org/10.2307/1422639>

Vansteenkiste, M., Simons, J., Lens, W., Soenens, B., Matos, L., & Lacante, M. (2004). Less is sometimes more: Goal content matters. *Journal of Educational Psychology*, 96(4), 755-764. <https://doi.org/10.1037/0022-0663.96.4.755>

Wiebusch, M., & Moulijn, M. (2013). Van verzorgingsstaat naar participatiesamenleving. *Een zoektocht naar een andere rolverdeling tussen overheid, burgers, zorg-en welzijnsinstellingen*.